

HZ. MUHAMMED'İN ŞAİRİ HASSÂN B. SABİT'İN ŞİİRLERİNDE ÖVÜLEN VE YERİLEN DEĞERLER

Dursun HAZER¹

القيم المحمودة والمهجوة في أشعار حسان بن ثابت شاعر الرسول محمد عليه السلام
هذه المقالة تبحث في أشعار حسان بن ثابت شاعر الرسول بأنها تدعي بأن الشعر لسان للمفاهيم والقيم. إن
حسان بن ثابت هو من الشعراء المخضرمين الذين عاشوا في العهدين عهد الجاهلية و عهد صدر الإسلام. كان حسان بن
ثابت شاعرا للرسول في عهد صدر الإسلام. أنشد معظم أشعاره في عهد الرسول عليه السلام ودافع بشعره عن الرسول
وعن المسلمين في الحروب التي دارت بين المسلمين والمشركين. رد على المشركين الذين لا يؤمنون بالإسلام بتقييمهم
أنفسهم أعني قيم مجتمع القبيلة وثقافته. لقد افتخر حسان بن ثابت بالقيم التي ما تنتك القبائل تتفخر بها، وهجا بالقيم السيئة
وفقا لمفاهيمهم. يتكون هذا البحث من ثلاثة أقسام. في القسم الأول تناولنا القيم المحودة لهم وفي القسم الثاني بحثنا في شعره
القيم التي يهجي بها الناس. بما أن حسان بن ثابت يعتبر من الشعراء الحضريين تناولنا في القسم الثالث القيم السائدة في
المجتمع الحضري آنذاك.

Hız. Muhammed (AS) Cahilî Arap şiiri için "Arapların divanıdır" demiş ve "Şiirde hikmet vardır, beyanda da sihir"² sözüyle bu şiirin, içinde hikmeti barındırdığını ifade etmiştir. Hız. Ömer (ö. 26 Zilhicce h. 644) de "Şiir bu kavmin ilmi idi, ondan daha sahih ilimleri yoktu"³ diyerek şiirin Cahilî Araplar için yeri ve önemine işaret etmiştir.

Cahilî dönem Arap ruhunun şiirde temsil edildiği kabul edilmiştir.⁴ Cahilî Arapların hayatlarını, sosyal ve coğrafi ortamlarını, insanların şahsiyet yapılarını en doğru ve güzel biçimde bu döneme ait şiir tasvir etmiştir. Bu şiirde o dönemde yaşayan tüm insan tiplerini temsil eden anlamlar var olmuştur; gençler için gençliğin, yaşlılar için ihtiyarlığın ve tecrübesinin, zevk dünyasına düşkün olanlar için bunu tahrik ve temsil eden şiir örnekleri bol miktarda söylenmiştir. Bunların yanında o dönemin kabile toplumu için geçerli olan olumlu ve olumsuz değerlerin tasviri de bu şiirde gerçekleşmiştir. Çünkü Cahilî dönem Araplarının bu sözlü kültürden başka ilimleri olmamıştır. Kısaca ifade edecek olursak; o dönemin hayat tarzlarının tümünü bu şiirde bulmak mümkündür.⁵

- 1 Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi. Şiirler, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman Özdemir tarafından manzum hale dönüştürülmüştür.
- 2 Ebü Zeyd el-Kureşî, *Cemheretu Eş'ârî'l-Arab*, şrh. Ömer Faruk et-Tabbâ'), Dâru'l-Erkâm b. Ebî'l-Erkâm, Beyrut 1995, 26.
- 3 Muhammed b. Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu's-Şu'arâ*, (thk. Tâhâ Ahmed İbrahim), Dâru'l-Kitâb el-İlmiyye, Beyrut 1988, 34.
- 4 Rabia Ebü Fâdil, *Hassân b. Sâbit el-Ensârî, Şâiru'l-İslâm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1993, 7.
- 5 Abbâs Mahmûd el-'Akkâd, *e l-Lugatu's-Şâ'ire*, Nehzatu Misr, Kahire 1995, 71, 72, 73.

Şiir, edebî sanat olarak geçmişle beslenen ve o an yaşayan millî şuuru insanlara aktarabilen bir sanat dalıdır. Şair, bir milletin hissiyatında yaşayan, insanların hissettikleri ancak ifade edemedikleri bu şuuru taptaze bir biçimde bize sunar; insanların duygularına tercüman olur. Ünlü İngiliz şairi ve edebiyat eleştirmeni T. S. Eliot, şiirin esas amacının “duygularımızı ifade etmek” olduğunu söyler. Ona göre nesrin ifade ettiği düşünce evrensel olduğu halde şiirin ifade ettiği duygular toplumlara hasturlar ve bu yönüyle şiir millî özellikler taşır. Eliot, milletlerin en derin duygularının en şuurulu bir şekilde kendi şiirlerinde ifade edildiğini belirtir.⁶

Şiirlerinde işlenen değerleri inceleyeceğimiz Hassân b. Sâbit muhadram şairler içinde kabul edilmektedir. Sahih rivayetlere göre altmış yılını Cahili dönemde, altmış yılını da İslâmî dönemde geçirmiştir.⁷ Muhadram kelimesi Arapça “hadrame خضرم kökünden türemiş olup çokluk, genişlik, işaret için devenin kulağının bir parçasını kesme, soyu ve rengi karışık olma gibi anlamlarda kullanıldığı gibi, Cahilî dönemi yaşayıp İslâm geldikten sonra Müslüman olmuş ve bu dönemde de bir süre yaşamış kimseler için de kullanıldı.⁸ Arap şiir sanatı yönünden ise bu kelime, Cahilî dönemde yaşayıp o dönemin tarzında şiir inşad etmiş ve yaşadıkları toplumlarında sanatları kabul görmüş, İslâmın gelmesiyle bu dini kabul ederek Müslüman olmuş, Cahilî sanat geleneği üzerine yetişmiş olsalar bile, bu yeni dönemlerinde sanatları İslâm'dan etkilenmiş, şiirlerinde bu etkileri görülmüş şairlere ad olarak verilmektedir.⁹

Hassân b. Sâbit'in Şairliği:

İbn Sellâm (ö. 231/845) Hassân b. Sabit (ö. 54/674)'i şehir şairleri içinde değerlendirmiş ve şehir şairlerinin de en iyisi olarak kabul etmiştir.¹⁰ Hassân

6 T. S. Eliot, *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, (trc. Sevim Kantarcıoğlu), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1983, ss. 194-195.

7 İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim, *eş-Şiru ve ş-Şu'arâ*, Dâru İhyâi'l-Ulûm, Beyrut 1994, 192; Ebû'l-Ferec el-İsfehânî, *Kitâbu'l-Eğâni*, I-XXIV, el-Hey'etu'l-Misriyyetu'l-'Amme li'l-Kitâb, 1992, IV, ss. 135-136; el-Merzubânî, Ebû 'Ubeydullah Muhammed b. 'İmrân b. Müsa, *el-Muvaşşah, Meâhizu'l-'Ulemâ ale'ş-Şu'arâ fi 'İddeti Envâin min Sinâ'ati'ş-Şir*, (thk: Ali Muhammed el-Becâvî), Nehzatu Misr, ts., 71; İzzuddin b. el-Esir Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezeri, *Usdu'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahabe*, I-VII, eş-Şa'b, Kahire 1970, II, 6; İbn Hacer, Şihâbuddin Ebû'l-Fadl Ahmed el-'Askelânî, *Tehzibu't-Tehzib*, I-VI, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1993, I, 471.

8 Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriya er-Râzî, *es-Sâhibiyyu fi Fikhi'l-Lugati'l-Arabiyye ve Mesâilihâ ve Suneni'l-Arabî fi Kelâmihâ*, (thk. Ömer Fâruk et-Tabba'), Mektebetu'l-Meârif, Beyrut 1993, ss. 90-91; Yahya el-Cubûri, *Şiru'l-Muhadramin ve Eseru'l-İslâmî Fih*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1981, 53-56

9 Muhammed Tâhir Derviş, *Hassân b. Sâbit*, Dâru'l-Meârif, Kahire 1976, 75

10 el-Cumahi, 87.

b. Sâbit Medine'de doğmuş, yetişmiş ve orada vefat etmiştir. Bir müddet Di-maşk'ta Gassânî saraylarında yaşamıştır.¹¹ Şehir şairi olması sebebiyle şiir-lerinde bedevî ve kabile yaşantısının yanında şehir hayatının, ahlâk ve zevk-lerinin de tasvirini yapmıştır.

Cahili dönem Arapların sosyal yapılarında, ister bedevî isterse şehir (ha-darî) hayatı yaşasınlar, kabile yaşantısı ve asabiyeti geçerli olmuştur.¹² Bu sebeple bu şiirin temsil ettiği değerler, geneli itibariyle kabile değerleridir. Arap kabile hayatı, aynı soydan gelen insanların oluşturduğu erkek egemen-liğine dayanan bir yapıydı. Kabile başkanı orta yaşlı veya yaşlı bireyleri ara-sından kabile toplantısında seçilirdi. Başkanda cömertlik, kahramanlık, sa-bır, hilm, tevazu, güzel söz söyleme yeteneği gibi sıfatların olması aranırdı.¹³

Hassân b. Sâbit şiirlerinde Cahilî şiir yapısına bağlı kalmış, tema olarak Cahili kültürü, gelenek ve göreneklerini ele almıştır. Bu durumla ilgili olarak kaynaklarda şu haber aktarılmıştır: "Müşrik şairleri ensar şairlerinden üçü hicvederdi: Hassân b. Sâbit, Abdullah b. Revâha (ö. 8/629), Ka'b b. Malik (ö.50/670). Hassân ve Ka'b, müşrikleri Câhiliyet âdetleri üzerine hicveder, Abdullah b. Revâha ise onları küfürleri ile ayıplardı. Müşriklere o zaman Has-sân ve Ka'b'ın sözleri daha ağır gelirdi, İbn Revâha'nın sözlerine aldırılmaz-dı. Müslüman olduklarında ve İslâmı anladıklarında onlara Abdullah b. Re-vâha'nın hicivleri daha ağır geldi."¹⁴ Hassân b. Sâbit'in şiir yapısı ile ilgili bu bilgiyi aktarmakla birlikte, onun ilk İslâm şairi olması sebebiyle şiirlerinde İslâmî motifleri işlediğini de görmekteyiz. Bunlara yeri geldikçe işaret edilmiş-tir. Ancak şunu da tekrar belirtmeliyiz ki, Cahilî Arap hayatında, övgü ve yer-giye konu olan çoğu değerlere İslâmî değerler sisteminde aynı yaklaşım gös-terilmiştir.

- 11 Hassân b. Sâbit'in hayatı ile ilgili olarak Türkiye'de çeşitli ilmi dergi ve ansiklopedilerde önem-li makaleler yayınlanmıştır. Örnek kabilinden şunları sayabiliriz: Ahmet Ateş, "Hassân" *İslâm Ansiklopedisi*, M.E.B. Basımevi, İstanbul 1977, V/1, ss. 343-347; Süleyman Tülücü, "Hassân b. Sâbit b. el-Munzir el-Ensârî" *İslâm Düşüncesi*, İstanbul 1967, yıl 1, sayı 4, ss. 250-252; Mehmet Türkmen, "Hassân b. Sâbit el-Ensârî, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, Kay-seri*, 1985, sayı 2, ss. 407-414; Bahattin Kök, "Hassân b. Sâbit'in Şiirleriyle İslâm'a Hizmetle-ri" *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, Erzurum 1986, sayı 6, ss. 123-139; Hüseyin El-mah, "Hassân b. Sâbit", *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1997, c. XVI, ss. 399-402; Abdurrahman Özdemir, "Peygamber Şairi Hassân b. Sâbit ve Divanı", *İSTEM, İslâm Sanat, Tarih, Edebiyat ve Musikî Dergisi*, yıl 2, sayı 4, 2004, ss. 201-218.
- 12 Cevâd Ali, *el-Mufasssal fi Târihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, I-X, Mecme'u'l-İlmî el-İrakî, Bağdat 1993, IV, 284, 314, 392.
- 13 Sa'd Zağlûl Abdulhamid, *Târihu'l-Arab Kable'l-İslâm*, Dârü'n-Nehza, Beyrut 1975, 307; Cevâd Ali, IV, 313, 350; V, 178; İbrahim Sarıçam, "Hz. Muhammed'in Peygamber olarak Gönderildiği Ortam", *Diyanet İlmî Dergi, Hz. Muhammed Özel Sayı*, Ankara 2000, 14.
- 14 el-İsfehânî, IV, 138; XVI, 231; İbn'u'l-Esir, IV, 488.

Hassân'ın şiirlerinde işlediği değerlere, çoğunluğu İslâmî dönem sonrası inşad edilmiş olan hiciv, nakiza, fahr ve medihlerinde rastlamaktayız.¹⁵ Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra müşrik şairlerin şiiri silah olarak kullanarak Müslümanların aleyhine olumsuz propagandaya girişmeleri üzerine Hz. Peygamber'in emri ile onların bu faaliyetine mukabil bir faaliyet başlatılmıştır. Hassân b. Sâbit, İslâmın değerlerine inanmayan müşrik şairlere kendi değerleri ile mukabelede bulunmuştur. Kabile toplumunun övgüye konu olan değeriyle onlara karşı övünmüş, yergiye konu olan değerleriyle onları yermiştir. Biz burada Hassân b. Sâbit'in övgü ve yergi için kullandığı değerleri şiirlerinden örnekler zikrederek göstermeye çalışacağız.

Hassân b. Sâbit'in şiirlerindeki değerleri üç ayrı bölüm içinde ele alacağız. Birinci bölümde kabile toplumunda övgüye konu olan değerleri, ikinci bölümde yergiye konu olan değerleri, üçüncü bölümde de, bir şehir şairi olarak, şehir hayatıyla ilgili değerleri göstermeye çalışacağız.

a) Övgüye Konu Olan Değerler:

Câhiliye döneminde tüm Arap kabilelerinin, "fezâilü'l-Arap: Arapların faziletleri" dediğimiz, muruvve (kavgada cesaret, felaket anında sabır, zayıf koruma), cömertlik, ahde vefa, misafirperverlik, kendilerine sığınanları himaye etme, komşuyu kollama, kanaatkârlık ve sabır gibi güzel âdetleri vardı.¹⁶ Bu güzel gelenek ve âdetler kabilesel hayat tarzını benimsemiş bedevî Arap toplumu içinde var olmuştu ve imkânları kıt, hayat şartları zor bir coğrafyanın bunların oluşup gelişmesinde önemli rolü vardı. Cahiliye şiiri bu döneme ait özelliklerin temsil edildiği en güzel yapıydı.

Cahili dönemde fertler kabile ile değer buldukları için kabile ile övünmek bu dönem şiirinde çok yaygındı. İslâm öncesinde kabilesi ile övünmek şairin vazgeçemediği temalardan biri idi. Hassân b. Sâbit daha genç bir şair iken 'Ukâz panayırında çadır kurup genç şairlerin şiirlerini dinleyen Nâbige ez-Zubyânî'nin yanına gitti ve ona:

Ankâ (Sa'lebe b. Amr Muzevkiya b. Mâu's-Semâ)'nın *ولذنا بني العنقاء و ابني محرق*
 evlatlarıyla Muharrık (el-Hâris b. Amr Muzevkiya)'ın iki
 oğlunu doğurduk biz,
 Dayı olarak ne saygın, oğul olarak ne değerliyiz bilseniz. *فاكرم بنا خالا و اكرم بنا ابنا*
 Kuşluk vaktinde parlayan çanaklarımız vardır bizim, *لنا الجفائن العر يلمعن بالضحى*
 Kılıçlarımızdan kan damlar, zira kahramanlığımız azim. *و أسيافنا يقطرن من نجدة دما*¹⁷

beyitlerini okudu. Bu beyitlerini dinledikten sonra Nâbige ona şöyle dedi:

15 Bu konularla ilgili olarak bkz.: Abdurrahman Özdemir, "Peygamber Şairi Hassân b. Sâbit ve Divanı", *İSTEM*, yıl 2, sayı 4, 2004, ss. 212-216.

16 İbrahim Sarıçam, ss. 20-21.

17 *Divânü Hassân b. Sâbit el-Ensârî*, (şrh. Yusuf İd), Dâru'l-Cil, Beyrut 1992, 356. Bu iki beyit arasında dört beyit vardır.

"Sen şairsin, ancak tabaklarını ve kılıçlarını azalttın, dünyaya getirdiklerinle övündün, seni doğuranlarla övünmedin."¹⁸

Hassân b. Sâbit o dönem toplumunda ve şiir geleneğinde adet olduğu üzere kabilesi ile çok övünmüştür. Kabilesi ile övünme sadece Cahili dönem sanatı ile sınırlı kalmamış, İslâmî dönem sonrası şiiri içinde büyük bir ekseriyet teşkil etmiştir. Özellikle Medine döneminde müşrik şairleri ile girişilen atışmalarda, onlara cevap mahiyetinde, bu şiir türünü çok kullanmıştır.

Benü Temim Kabilesi,¹⁹ şairleri Zibrikan b. Bedr ile Hz. Peygamber'in huzuruna geldi ve huzurunda Zibrikan kabilesinin şanını anlattığı beyitler inşad etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber Hassân'ı çağırttı ve onlara cevap vermesini istedi. Hassân inşad ettiği şiirinde Kureyş'i ve soylu reislerini met-hetti.²⁰ Bu kabileler İslâmî kabul etmek için Medine'ye Hz. Peygamber'in yanına gelmekle birlikte soyları ile övünmeyi bırakmıyorlardı. Hz. Peygamber de bu övünmeyi terk etmeleri için onlara herhangi bir ikaz yapmıyordu.

Hassân b. Sâbit, kendisini ve kabilesini yeren şair ez-Zibe'râ'ya soyunu Kureyş'e sormasını istemiş ve şöyle demiştir:

*Kavmi içinde mevkii nedir Hassân'ın,
Aynı değıldir yeri, bilenle bunu soranın.
Doğru söyleseydi (Kureyş) bildirirdi size
Sahip olduğumuzu bir soya ki getirilmez dize.
Kavga esnasında savaşı ateşleyenleriz biz
Üzerimize şahlanmış atların toynakların tersyüz edenleriz.
Güzel fiilleri, miras malını infaki,
Şan ve şerefi devraldım ulu atalardan.
Diyetleri üstlenmeyi, köleleri azadi
İzzeti, muhteşem soyumda buldum.*

ما أصلُ حسانَ في قومه
وليس المسائلُ كالخاير
قلو يصدقون لأبيوكم
بأننا ذوو الحسبِ القاهير
وأنا مساعيرُ عند الوعى
نردُ شبا الأبلحِ الفاجر
ورثتُ الفعالُ وبذلُ الثلاد
والمجدُ عن كابرِ كابر
وحملُ الذياتِ وفكُ الغناةِ
والعزُّ في الحسبِ الفاجر²¹

Hassân başka bir şiirinde kabilesi ile şöyle övünmüştür:

*Bir araya geldikleri meclislerde sayıp dökse kavimler,
Şan, şeref, yaptıkları ve yaşadıkları günler anlatılrsa
birer birer
Görürsün bir haslet var bizi üstün kılar başkalara
Övündüğümüz vakit gelince bize mufaharette sıra.*

إذا القومُ عدوا مجدهم وفعالهم
وأيامهم عند التقاء المناسك
وجدتُ لنا فضلاً يقرُّ لنا به
إذا ما فخرنا كلُّ باقٍ وهالك²²

18 el-Merzubâni, 69.

19 Arap Yarımadasında çok geniş hâkimiyeti ve nüfuzu olan bir kabileydi. Bahreyn bölgesinin idarecisi olan Munzir, Temim kabilesine mensuptu. Bu kabile, Mekke'de de etkiliydi. Nitekim Arafat'ta toplanan hacıların yerine getirecekleri dinî mükellefiyetlerden sorumluuydu. 'Ukâz panayırında hakemlik yapma yetkisi bu kabilenin tekelindeydi. Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Cevâd Ali, IV, ss. 525-534; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (trc. Salih Tuğ), İmaj Yayınları, Ankara 2003, I, ss. 389-394.

20 *Divânü Hassân b. Sâbit*, 232.

21 *Divânü Hassân b. Sâbit*, ss. 182-183; İhsân en-Nass, *Hassân b. Sâbit, Hayatuhu ve Ş'ruhu*, Dâru'l-Fıkr, Dimaşk 1985, 221.

22 *Divânü Hassân b. Sâbit*, 278.

Kabile geleneğine göre kabilenin ileri gelen yaşlılarına saygı duyulur ve onların kararlarına itaat edilirdi. Bir kimse kendisinden yaşça veya mevki yönünden büyük kimseye ismiyle seslenmez, onu künyesi ile çağırırdı.²³ Hassân yaşlılara olan saygılarını şöyle dile getirmiştir:

*Emrine itaat ederiz ne vakit bir iş gösterirse yaşlımız,
İşler karışınca geliriz üstesinden etmeyiz "mız mız".
Kararda ve tatbikte ileri görüşlü sahib-i azim ve karar,
İçimizde basiretli biri varsa fikrinden döner çekinmez ona
uyar*

نَطِيعُ فِعَالِ الشَّيْخِ مَنَا إِذَا سَمَا
لَأَمْرٍ وَلَا نَعْيَا إِذَا الْأَمْرُ أَعْضَلَا
لَهُ أَرْبَابَةٌ فِي حَزْمِهِ وَفِعَالِهِ
إِنْ كَانَ مَنَا حَازِمَ الرَّأْيِ حَوْلَا

*Büyüklerimizin şu hasletinden başka yoktur buna sebep,
Bizim için hayra öncü ve bayraktar bir model oldular hep.*

وَمَا ذَاكَ إِلَّا أَنَا جَعَلْتَنَا
كَابِرَاتَنَا فِي أَوَّلِ الْخَيْرِ أَوْلَا²⁴

Cahili dönemde kabilenin reisine "koç" (kebş) derlerdi.²⁵ Bu adlandırmayı Hassân şiirinde kullanmıştır. Bir kasidesinde yediği kavmin reisini süsülmüş koça benzetmiştir:

*Koçları süsülmüş ve kavmi paramparça dağılmış halde
geri kaçtı,
Saflarını toparlayıp birleştiremeden başka bir istikamete
yelken açtı.*

قَوْلْتُ نَطِيحًا كَبَشُهَا وَجُمُوعُهَا
ثَبَاتٍ عَزِيْنٍ مَا ثَلَامٌ صُفُوْفُهَا²⁶

Hassân, kabile reisi olabilmek şu şartların arandığını belirtmiştir:

*Bizden bir reis öldüğünde, benzeri reis olur:
Hükümlerinde kolu güçlü, çok cömert,
Büyük işlere (savaş gibi) cevap verir, savaşa katılır,
Güvenilirdir, iyiliği çoktur ve saygı görür; hâsılı mert.*

إِذَا مَاتَ مَنَا سَيِّدٌ سَادَ مِثْلُهُ
رَحِيْبُ الذَّرَاعِ بِالسِّيَادَةِ حَضْرُمُ
يُجِيْبُ إِلَى الْجَلِي وَيَحْتَضِرُ الْوَعْيُ
أَحُو ثَقَّةٌ يَزْدَادُ خَيْرًا وَيُكْرَمُ²⁷

Cahili dönem bedevî Araplarının alışık oldukları lider, akli ile diğer insanlardan üstün olduğu kabul edilen, soylu, herkesten güçlü ve kuvvetli, zorba, cesur, gücü ve kuvveti ile herkese boyun eğdiren bir tipti. Onlara göre kabile reisi, liderliği velayet yolu ile değil, kendi gücü ve kuvveti ile ele geçirirdi. Bu sebeple Ebû Bekir halife olunca bedevî Araplar İslâm dininden döndüler. Bu dönmelelerde onların içlerine İslâmın iyice yer etmemiş olması sebep olduğu gibi Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) gibi halim selim bir zatın verasete benzer bir usulle halifelige getirilmiş olması önemli bir faktördü.²⁸ Meşhur Cahili şair el-Hutay'a (ö. 59/678) bu duruma tahammül edemediğini ve İslâm dininden dönüş sebebini şu şiirinde dile getirmiştir:

23 Cevâd Ali, V, 26.

24 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 334.

25 el-Cevheri, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâhu Tâcu'l-Lugâ ve Sihâhu'l-Arabiyye*, I-VII, (thk. Abdulfâfir Atâr), Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1990, III, 1017.

26 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 291.

27 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 375.

28 *Divânu'l-Hutay'a*, (şrh. Ömer Farûk et-Tabba'), Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut, ts., ss.10-11.

Aramızda iken Allah'ın elçisine itaat ettik
 Ey Allah'ın kulları! Ebû Bekir'de ne var, hangi özellik?
 Bekir'i varis bırakır ölümünden sonra öyle mi?
 Bu vallahi beli kıran bir yük; söyleyin çekilir çile mi?

أطعنا رسولَ الله إذ كان بيننا
 فيا لِعِبَادِ اللهِ مَا لِأَبِي بَكْرٍ
 أَلْيُورِثُهَا بَكْرًا إِذَا مَاتَ بَعْدَهُ
 وَتَكَ لِعَمْرٍ اللهُ قَاصِمَةَ الظَّهْرِ²⁹

Bu şiirde geçen "Bekir'i varis bırakır ölümünden sonra öyle mi?" ifadesi Ebû Bekir'in halifelğe getirilişine bir kınamadır. Hz. Ebû Bekir halife olduğu zaman dinden dönenler şöyle diyorlardı: "Biz Ebu'l-Fasıl (Hz. Ebû Bekir)'e itaat etmeyiz." Araplarda "el-fasıl", annesinden ayrılan deve yavrusuna dendiği gibi bir reisin kabilesi içindeki alt tabakadan insanlarına da denirdi.³⁰ Hassân b. Sâbit bunun üzerine şu şiirini inşad etti:

Genç deve de (Ebû Bekir) ancak fasıl gibidir, göreceksin
 Fasıl olması onun için ar değildir

مَا لِبَكْرٍ إِلَّا كَالْفَصِيلِ وَقَدْ تَرَى
 أَنَّ الْفَصِيلَ عَلَيْهِ لَيْسَ بَعَارٌ³¹

Hassân kabile reisliği için mertliğin önemli olduğunu belirtmiş ve kabilesinin cömertliğine vurgu yapmıştır:

İçimizde mertliği tebarüz edene veririz reislik payesi,
 Her ne yoksul olsa da, kıtsa dahi sermayesi
 Kapımızı çalıp gelince misafire ikramda bulunuruz biz,
 Devenin semiz, sağlam ve gözdesini onun için keseriz.

نُسُوذُ ذَا الْمَالِ الْقَلِيلِ، إِذَا بَدَّتْ
 مَرْوَعَةٌ فِينَا وَإِنْ كَانَ مَعْدِمَا
 وَأَنَا لَنَقْرِي الضَّيْفَ، إِنْ جَاءَ طَارِقَا
 مِنْ الشَّحْمِ مَا أَمْسَى صَاحِبِحَا مُسْلِمًا³²

Cahili şiirde şahsi ve kabilesel övünmede en çok kullanılan temalar manevi değerlerdi.³³ Cesaret, kahramanlık, cömertlik, köklü bir soya mensubiyet, komşuyu gözetme, düşküne yardım elini uzatma, yeri gelince şefkat ve merhamet gösterme, ahde vefa en çok zikredilen temalardı. Bunun yanında kabilenin kalabalık oluşu, süvarilerinin çok ve güçlü oluşu, savaşlarda başka kabileleri yenmeleri övünç kaynağı idi. Hassân bu değerleri kendisi, ailesi ve kabilesi için çok kullanmıştır:

Eğer kavimlere sorarsan benim soyum sopum,
 Ben kökenlerin kendisine dayandığı bir asla mensubum.
 Sakr b. Selmâ (en-Nu'mân b. el-Munzir)'yı ziyaret
 şerefine nail biriyim ben,
 Onun yanında vardı Ubeyy, Nu'mân, Amr ve Vâfid³⁴
 Sumeyha gününde insanların hatibi büyükbabam,
 Hind'in oğlu Mut'imu't-tayr Hâlid'dir diye bilinir amcam.

فَإِنْ تَسْأَلِي الْأَقْوَامَ عَنِّي فَأَبْتِي
 إِلَى مَحْتَدٍ تَنَّمِي إِلَيْهِ الْمَحْتَدُ
 أَنَا الزَّائِرُ الصَّقْرَ بِنِ سَلْمَى، وَعِنْدَهُ
 أَبِي وَنَعْمَانٌ وَعَمْرٌ وَوَأْفِدُ
 وَجَدِي خَطِيبُ النَّاسِ يَوْمَ سُمَيْحَةَ
 وَعَمِي ابْنُ هَنْدٍ مَطْعِمُ الطَّيْرِ خَالِدُ

29 el-İsfehâni, I, 157; *Divânu'l-Hutay'a*, 92.

30 el-Cevherî, V, 1791; İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem b. Ali b. Ahmed b. Habka el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Dâru Sâdir, Beyrut 1990, XI, 522.

31 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 197.

32 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 356; el-Merzûbânî, 69.

33 Cevâd Ali, IV, 587.

34 Bu kişiler Numân b. Munzir'e esir düşmüş Medinelilerdi. Nu'man, Hassân'ın isteği üzerine onları serbest bıraktı. Bkz. *Divânu Hassân b. Sâbit*, 116, dipnot (4).

Bizdendir kavmin maktulü şehit Evs b. Sâbit
Savaşlar şanına şan kattı, kıldı şerefın zait.
Ne komşusuna ezaya yol verir bizden biri
Ne de caiz görür uhdesindeki ona karşı tahkiri.
Komşu hakkını bir emanet görürüz zira
Bizden ahdine bağlı saygın olan kanat gerer onlara.
Her insanın kendisini tanıdıkları bir nişanesi var,
Bizim nişanımız da ölümsüz kafiyeler, uyaklar.

ومنا قتيل الثَّعْبِ أَوْسُ بْنُ ثَابِتٍ
شَهِيدًا وَأَسَى الذِّكْرِ مِنْهُ الْمَشَاهِدُ
فَمَا أَحَدٌ مِنْهُمْ لِحَارِهِ
إِدَابَةٌ، وَلَا مُزْرٍ بِهِ وَهُوَ عَائِدُ
لَأَنَّا نَرَى حَقَّ الْجَوَارِ أَمَانَةً
وَيَحْفَظُهُ مِنَ الْكَرِيمِ الْمُعَاهِدُ
لِكُلِّ أَنْسَانٍ مَيْسَمٌ يَغْرِفُونَهُ
وَيَسْمُنَا فِينَا الْقَوَافِي الْأَوَائِدُ³⁵

Hassân misafire ikram konusunda kavmi ile çok övünmüştür:

İşte onlar kavimindir, soracak olursan eğer
Kapıların ne gün çalsa misafir, durmaz ikram eder.
Tencereleri büyüktür, imkânları geniş zira
Pişirirler içlerinde develeri ki hörgüçleri devasa.
Zenginlikte dostlarına yardım ederler,
Korurlar onları zulme uğrarlarsa eğer.

أُولَئِكَ قَوْمِي، فَإِنْ سَأَلْتَنِي
كِرَامَتِي، إِذَا الضَّيْفُ يَوْمًا أَلَمَ
عِظَامُ الْقُدُورِ لِأَيْسَارِهِمْ
يَكُونُ فِيهَا الْمَسْمُومُ السَّيْمُ
يُؤَاسُونَ مَوْلَاهُمْ فِي الْغَنَى
وَيَحْمُونَ جَارَهُمْ إِنْ ظَلِمَ³⁶

Hassân İslâmî dönemde de kavmi ile çok övünmüştür; ancak Cahili dönemden farklı olarak bu övünmesine dinî anlamlar katmıştır. “Ensar” sıfatı almaları, cihat yapmaları, savaşlarda sabır ve metanet göstermeleri, kılıçlarının keskin, savaş ehli oluşları kabilesinin övülmeye değer hasletleridir:

Hidayet dinine yardımlarından Allah onlara “Ensar” dedi,
Orta yaşlı savaş dulları ortamı kızıştırırken buna rağbet
etmedi.

سَمَّاهُمُ اللَّهُ أَنْصَارًا لِنَصْرِهِمْ
دِينَ الْهُدَى، وَعَوَانَ الْحَرْبِ سَتَّعِيرُ

Allah yolunda cihat ederek sabırla belalara katlandılar,
Ne harpten korkup kaçtılar geri, ne de ondan usandılar.
İnsanlar birleşti bize düşmanlıkta vermek için darlık,
Elimizde yokken kılıç, temren ve silahlardan özge varlık.
Savaş meydanından usanmaz meclis ve yâranımız,
Alevlenince savaş ateşi, ona daha bir ateş katarız.
Sayemizde kaç kez eli boş döndü Bedir’den nifak ehli,
Sayemizde indirildi üzerimize zafer ve nusret-i ilâhî.
Savaş günü askerindik Uhud’un alt eteklerinde,
Mudar’ın bölümlenerek gruplarını oluşturduğu günde.
Gevşemedik, korkmadık, kavmin ekserisi tökezlerken,
Bir tek aksayan görmediler tanımadılar bizim içimizden.

وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَاعْتَرَفُوا
لِلنَّائِبَاتِ فَمَا خَامُوا وَلَا ضَجِرُوا
وَالنَّاسُ الْبُ عَيْنًا نَمَّ لَيْسَ لَنَا
إِلَّا السُّيُوفُ وَأَطْرَافُ الْقَنَا وَرَزْرُ
وَلَا يَهْرُ جَنَابِ الْحَرْبِ مَجْلِسَنَا
وَنَحْنُ حِينَ تَلَطَّى نَارُهَا سَعْرُ
وَكَمْ رَدَدْنَا بَيْدَرِ دُونَ مَا طَلَبُوا
أَهْلَ النَّفَاقِ وَفِينَا أَنْزَلَ الظُّفْرُ
وَنَحْنُ جُنْدُكَ يَوْمَ النَّعْفِ مِنْ أَحَدٍ
إِذْ حَزَبْتِ بَطْرًا أَشْيَاعَهَا مَضْرُ
فَمَا وَتَيْتْنَا وَمَا خَمْنَا وَمَا خَبَرُوا
مِنَّا عَثَارًا وَجُلَّ الْقَوْمُ قَدْ عَثَرُوا³⁷

Hassân kavminin cesaretini anlatırken onları aslanlara benzetmiştir:

Etrafinızı kuşatır Neccâr oğullarından bir kavim
Orman aslanları gibi, meskenleri inlerde mukim

يُطِيفُ بِكُمْ مِنَ النَّجَّارِ قَوْمُ
كَأَسَدِ الْغَابِ، مَسْكَنُهَا الْعَرِينُ³⁸

35 Divânu Hassân b. Sâbit, ss. 116-117.

36 Divânu Hassân b. Sâbit, ss. 357-358.

37 Divânu Hassân b. Sâbit, ss. 185-186.

38 Divânu Hassân b. Sâbit, 417.

Hassân b. Sâbit'in Hazrec kabilesine mensup olması onun için övünç kaynağı olmakla birlikte Hz. Peygamber'in dayılarının kendi kabilesinden olması övüncüne övünç katmış, onu "kendilerinin doğurduğu"nu söylemiştir:

Onu biz doğurmuştuk, kabri de bizde hatta
Bize olan nimetinin fazlalığı inkâr edilemez vüs'atta

ولقد ولدناه و فينا قبره
وفضول نعمته بنا لم يُجحد³⁹

Bir başka şiirinde aynı temayı tekrar etmiştir:

Kureyş'ten onların ulusunu doğurduk biz
Hâşim Oğullarından hayır elçisini dünyaya getirenleriz.

ونحن ولدنا من قريش عظيمها
ولدتنا نبي الخير من آل هاشم⁴⁰

Hassân'ın şiirlerinde kabilesi adına bir diğer övünç kaynağı, esirleri esaretten kurtarmalarıdır:

Nice esirleri karşılıksız salıverdük, sahipken
Hem de perçemlerini kesmeden

كم من أسير فكناه بلا ثمن
وجز ناصية كنا موالئها⁴¹

Arap kabileleri içinde kılıçlarının keskinliği, atlarının çokluğu ve çevikliği ile övünmek yaygındı. Hassân b. Sâbit, Hendek Savaşında mübareze için öne çıkan, Araplar arasında cesareti ile meşhur Amr b. Abd Vudd için yazdığı şiirinde kılıçlarının şöhretinden ve atlarının güçlü oluşundan bahsetmiş ve ona şöyle seslenmiştir:

Kılıçlarımızı sıyrılmış buldun kınından
Atlarımızı da ele geçiremez küheylan.

ولقد وجدت سيوفنا مشهوره
ولقد وجدت جيادنا لم تقصر⁴²

Hassân şiirlerinde Hint kılıçlarını çok kullanmıştır. Kimi zaman kabilesinin ve Müslümanların kılıçlarını Hint kılıçlarına benzetmiş kimi zaman da yüzlerdeki aydınlığı Hint kılıcının parlaklığına benzetmiştir. Bir şiirinde "Yüzleri Hint kılıçları gibi gençlerin içinde"⁴³ der. Bu bize o dönemde Hint kılıçlarının çok makbul olduğunu göstermektedir.

Süvariler kabilenin övünç kaynağı idi. Çünkü savaşlarda kabileyi korur ve savunurdu. Kabileler süvarileri ile övünürlerdi. Bir kabilede süvarinin çokluğu onların gücünü gösterirdi. Şairler de söz süvarisiydiler. İnsanları gayrete getirir, duygularını coştururlardı.⁴⁴ Cahilî dönemde insanlar, şairlerin cinleri

39 İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, I-IV, (thk Mustafa es-Saka, İbrahim el-Ebyârî, Abdulfazîz Şelebi), el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, ts., IV, ss. 669-670; İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî', *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, I-IX, Dâru Sâdir, Beyrut 1985, II, ss. 322-323; *Divânu Hassân b. Sâbit*, ss. 99-102.

40 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 371.

41 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 425.

42 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 177.

43 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 241.

44 Cevâd Ali, V, 387.

olduğuna ve şiirleri onlara cinlerin söylediğine inanırlardı. Şair bir bakıma gaiple desteklenen kişi olarak görülürdü. Kur'an'ın şiir, Hz. Muhammed'in de şair olmadığını belirten ayetler insanların bu düşüncesini gidermek için nazil olmuştu. Hassân kendisinin bir cinni olduğunu söylemiştir.

*Cin kavminden kardeşim el-Basîr'dir,
Sözü dokuduğunda en güzel sanatla dokur, incedir.*

وأخي من الجن البصير، إذا
حاك الكلام بأحسن الحيز⁴⁵

Cin ile ilgili olarak yine şöyle demiştir:

*Benim Şeysabanoğulları'ndan (Cin kabilesi) bir
arkadaşım var
Bazen ben söylerim, bazen o söyler*

ولي صاحب من بني الشيبان
فطورا أقول وطورا هو⁴⁶

Hassân şiirdeki gücüne bakarak dilini hicivlerinde kimi zaman kılıca kimi zaman da dağlama mührüne benzetmiştir:

*Nesebim saygınlar içinde asıldır, diliminse
Hicivleri, her yönünü dağlar kaplanmak isteyen her kimse⁴⁷*

نسبي أصيل في الكرام ومدودي
تكوي مواسمه جنوب المصطلي⁴⁷

Bir başka şiirinde dilini kılıçtan üstün tutmuştur:

*Hem dilim hem de kılıcım keskindir benim,
Kılıcın ulaşmadığı yere erişir dilim.*

لساني وسيفي صارمان كلاهما
ويبلغ ما لا يبلغ السيف مذودي⁴⁸

Cahilî dönemde cömertlik, akraba ve ayaline bakma en çok övülen değerlerdendi. Hassân bu iki değerle çok övünmüştür:

*Cömertçe infak eder, harcarım az olsa da malım benim,
Bu çabaya karşı övgüyü hak ediyor bükülse dahi belim.
Bakıma muhtaç sair fertlerle çoğaltırım ailemi, artar
nüfusu,
Kendimi hasret bırakırım içmeye bir yudum berrak ve
soğuk su.*

وإن ألك ذا مال قليل أجد به
وإن يهتصر عودي على الجهد يُخمد
أكثر أهلي من عيال سواهم
وأطوي على الماء القراح المبرد

*Bulduğumu götürür veririm,
Rüzgârlı gecede ateşimi yakana "yak" derim.
Ben, hüzünlüye çokça merhaba derim,
Hoş geldin diye, beklenmeksizin yoldan gelene.
Ben ki cömertliğin davetine her vakit ederim icabet,
Şimşegi çakan bulut içindeki yağmura veririm hareket.*

وإني لمعط ما وجدت وقائل
لموقد ناري ليلة الريح أوقد
وإني لقوال لذي البيت مرحبا
وأهلا إذا ما جاء من غير مرصد
وإني ليدعوني الندى فأجيبه
وأضرب بيض العارض المتوقد⁴⁹

45 Divânu Hassân b. Sâbit, 161.

46 Divânu Hassân b. Sâbit, 423.

47 Divânü Hassân b. Sâbit, 293; İhsân en-Nass, 161.

48 İbn Hişâm, IV, ss. 424; el-Bağdâdi, Abdulkadir b. Ömer, *Hizânetu'l-Edebe ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-Arab*, I-XII, (thk. Abdusselâm Muhammed Harun), Mektebetu'l-Hancı, Kahire 1989, IX, 231-232; el-İsfehâni, IV, 164. Divânü Hassân b. Sâbit, 122; İhsân en-Nass, 162.

49 Divânu Hassân b. Sâbit, s. 122-123; İhsân en-Nass, 163.

"Ben veririm" (إني لمعط) kelimeleriyle başlayan beyitte Hassân, bir Cahilî Arap adetine işarette bulunmuştur. Araplar cömertlikle övünmeyi çok severlerdi. Cömertliğin belirtisi de tencerelerdi. Eski Araplar ikamet ettikleri çadırlarına yakın biraz yüksekte kalan tepeciklere ateş yakarlardı. Bu ateş, oradan geçen veya onu görenler için bu çadıra misafir olabilecekleri veya bu evde misafirlere yemek hazır olduğu anlamına gelirdi. Bu ateşi özellikle soğuk, çok karanlık, rüzgârlı gecelerde yakarlardı. Ateşte de tencereler olurdu ve buna "nâru'l-kirâ" denirdi. Hassân bu beytinde bu âdete işaret etmiştir.⁵⁰

Cahilî dönemde şairler için bir diğer övünme kaynağı mertlik ve asaletti. Hiciv bağlamında bu vasıflar kişilerden soyutlanırdı. Hassân b. Sâbit, şair en-Necâşî'nin kavmi olan Benû Himâs'ı içlerinde mert ve asil kişinin olmadığını söyleyerek hicvetmiştir:

*Ey Benû Himâs! İçinizde yok mudur asil?
Mertlik zaten el-Himâs'ta azdır, böyledir o nesil.*

أبني الجماس! أليس منكم ماجدٌ
إنَّ المروءةَ في الجماس قليلٌ⁵¹

Hassân b. Sâbit Müslüman olduktan sonra Hz. Muhammed (A.S)'i övdüğü birçok şiirler inşad etti. Bu övgülerinde genellikle onun dinî vasıflarını kullandı. Ebû Sufyân b. el-Hâris b. Abdi'l-Muttalib (ö. 20/641)'e yazdığı hicviyesinde Hz. Peygamber'i methetti:

*Hicvettin Mübarek, iyilik ve doğruluk timsalini
Mizacı vefa üzerine kurulu Allah'ın eminini*

هجوَتَ مباركا برًا حنيفا
أمينَ الله شيمته الوفاء⁵²

Başka bir methiyesinde onun için yine şöyle demiştir:

*Senden iyisini gözlerim asla görmedi
Senden güzelini kadınlar doğurmadı
Her türlü ayıptan arınmış olarak yaratıldın
Sanki sen istediğin gibi yaratıldın*

وأحسن منك لم تر قط عيني
وأجمل منك لم تلد النساء
خلقت مبرأ من كل عيب
كانك قد خلقت كما تشاء⁵³

Hassân, kabilesinin Hz. Peygamber'e canları ve malları ile yardım etmeleri ile iftihar etmiştir:

*Büyük kısmını ona feda ettik mal sevgisini aştık,
Savaşta canlarımızı, mallarımızı onunla paylaştık.*

بدلنا له الأموال من جُلِّ مالنا
وأنفسنا عند الوغى والتأسيب⁵⁴

Bedir şehitleri için yaktığı ağıtta, onları, ahitlerinde vefakâr ve Hz. Peygamber'e itaat etmeleri ile övmüştür:

50 Cevâd Ali, V, 68; Rabîa Ebi Fâdil, 61.

51 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 340.

52 İbn Hişâm, IV, ss. 421-424; el-Bağdâdi, IX, ss. 231-232; *Divânu Hassân b. Sâbit*, 18.

53 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 19.

54 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 428.

Bedir günü Resul'e itaat ettiler hep birden, üzerlerinde
Ecel gölgeleri ve parıldayan kılıçlar varken.
Çağırıldı, hemen yürekten ona icabet ettiler o anda,
Hepsi de her durumda ona itaatkâr ve kulakları onda,
(Şekillerini) Değiştirmediler, hep birlikte geldiler
Ecele meydan okur ancak onlar gibi cengâver.
Onların beklentisi ondan şefaatti zira
Nebilerden başka şefaattçi yoktu onlara.

وَقَوَّأَ يَوْمَ بَدْرٍ لِلرَّسُولِ وَفَوْقَهُمْ
ظِلَالُ الْمَنَائِبِ وَالسُّيُوفِ الْوَامِعِ
دَعَا فَاجَابُوهُ بِحَقِّ وَكُلُّهُمْ
مُطِيعٌ لَهُ فِي كُلِّ أَمْرٍ وَسَامِعٌ
فَمَا بَدَلُوا حَتَّى تَوَافَقُوا جَمَاعَةً
وَلَا يَقْطَعُ الْأَجَالَ إِلَّا الْمَصَارِعُ
لَأَنَّهُمْ يَرْجُونَ مِنْهُ شَفَاعَةً
إِذَا لَمْ يَكُنْ إِلَّا النَّبِيُّنَ شَافِعًا⁵⁵

Hassân, soylu ve dindar insanları dost edinme tavsiyesinde bulunmuştur:

İyi gün dostu çoktur bolluk devrinin,
Dostu azdır oysa çile ve yoksulluk devrinin.
Dost görünenin dostluğu seni aldatmasın asla,
Seni yalnız bırakır, dostluk etmez başına gelirse belâ.
Her bir kardeş ben vefakârım der,
Ancak söylediğini yapmaz, yüzüstü kor gider.
Yalnız bunun dışında bir dost ki asil ve dindar,
Sözünde durur, söylediğini ziyadesiyle yapar

أَخْلَاءُ الرَّخَاءِ هُمْ كَثِيرٌ
وَلَكِنْ فِي الْبِلَاءِ هُمْ قَلِيلٌ
فَلَا يَخْرُوكُ خُلَّةٌ مِنْ تُوَاخِي
فَمَا لَكَ عِنْدَ نَائِبَةِ خَلِيلِ
وَكُلُّ أَخٍ يَقُولُ أَنَا وَفِي
وَلَكِنْ لَيْسَ يَفْعَلُ مَا يَقُولُ
سِوَى خَلٍّ لَهُ حَسَبٌ وَدِينٌ
فَذَاكَ لَمَّا يَقُولُ هُوَ الْفَعُولُ⁵⁶

Araplarda hayâ ve iffet övülen değerdi, bu daha sonra İslâm inancı ile kuvvetlendi. Bunun yanında başa gelen olaylara sabır da takdir toplardı. Hassân bununla ilgili olarak şöyle demiştir:

Ne mal unutturur iffetimi ve hayâmı,
Ne de zamanın olayları köreltir eğemi.

فَلَا الْمَالُ يُبْسِنِي حَيَاتِي وَعَقْنِي
وَلَا وَاقِعَاتُ الدَّهْرِ يَقْلِنُ مِيزْدِي⁵⁷

Hassân b. Sâbit, ahlâklı, dürüst bir kadın için geçerli olan değerleri Hz. Aişe'yi örnek alarak şöyle tasvir etmiştir:

Allah şahittir ki seni şöyle bilip tanıdım ben:
İffetli, içinde bozukluk olmayan mü'minelerden.
Namuslu, vakur yürüyüşlü, komşusunu doyuran,
Saf, masum kadınların etlerinden aç olan (yani gybet,
iftira ve dediködümler ile onların etlerini yememiş)

عَلِمْتُكَ، وَاللَّهِ الْحَسِيبُ، عَفِيفَةٌ
مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ غَيْرَ ذَاتِ غَوَائِلِ
حَصَانًا رَزَانُ الرَّجُلِ يَسْتَبْعُ جَارَهَا
وَيُصْبِحُ غَرْتِي مِنْ لَحْمِ الْغَوَائِلِ⁵⁸

Hassân'ın kadın tasvirleri de o zamanki erkeklerin beğendikleri kadın tipini yansıtır. Şiirlerinde beğeni ile bahsettiği kadın tipi, büyük kalçalı, ince belli, uzun boylu ve uysaldır:

Kalçaları kalkık, sıkı ve boyutları denk,
İffetli, ağırdan ve edalı iki yanı yek ahenk.

نُفْحُ الْحَقِيبَةِ بَوْصَهَا مَتَنَضِدٌ
بِلِهَاءٍ غَيْرِ وَشَيْكَةِ الْأَقْسَامِ

55 Divânu Hassân b. Sâbit, 238.

56 Divânu Hassân b. Sâbit, ss. 320-321; İhsân en-Nass, 279.

57 Divânu Hassân, ss. 122-123; İhsân en-Nass, ss. 162-163.

58 Divânu Hassân b. Sâbit, 321.

*Bir kalça üzerine kurulmuş ki etine dolgun,
Oturunca taşar esvaptan rengi mermerdir onun.*

نُبَيْتٌ عَلَى قَطْنٍ أَجْمَ كَانَهُ
فَضْلًا إِذَا قَعَدْتَ مَدَاكَ رُخَامَ⁵⁹

Huneyn Seferi için söylediklerinde de benzer ifadeler vardır:

*Vecd duyarak Şa'sâ'ya ki o, ince ruhlı, parlak tenli bir cariye
İnce belli, onda ne bir leke var ne de eğrilik ve bükülme*

وَجَدًا بِشَعْنَاءَ إِذْ شَعْنَاءَ بَهْكَتَهُ
هِفَاءُ لَا دَنْسٌ فِيهَا وَلَا خَوْرٌ⁶⁰

b) Yergiyeye Konu Olan Değerler:

Cahiliye dönemi Arap kabilelerinin "fezâilü'l-Arap/Arapların faziletleri" dediğimiz güzel gelenek görenekleri, ahlâki erdemleri olduğu gibi "mesâlibü'l-Arab/Arapların ayıp, çirkin davranışları" dediğimiz kibir, gasp, içki, fuhuş, kumar, intikam arzusu, faiz, hırsızlık, kan dökme, yetim malı yeme gibi olumsuz, kendi aralarında da yergiyeye konu olan ahlâki davranışları vardı.⁶¹ Kabileleri veya birbirlerini yererken bu sıfatlardan bazılarını karşı tarafa yakıştırmı onurlarını kırmaya çalışırlardı. Hassân b. Sâbit bu yergilerinin çoğunu Müslümanlarla müşrikler arasında cereyan eden savaşlar esnasında Mekke'li müşrikler için kullandı.

Cahilî şiirde gerçek hiciv, şairin hicvettiği kişiden insanlık değerlerini, onurunu, ahlâki erdemleri soyutlaması ile yapılırdı; hasmından övülen değerleri soyutladıktan sonra, onun kusurlarını, kötü huylarını, insanlar arasındaki kötü şöhretini anlatırdı. Şairin, kabile toplumu içinde geçerli olan olumlu değerlerle hasmının arasını ayırması, onu kavminden soyutlayarak nesepsiz, kabilesiz ölü bir varlık gibi ortada bırakma anlamına gelirdi. Bu tür adamlara "laîn, tarîd" denirdi.⁶² Hicivlerde işlenen değerlerle kabile veya kişilerin kötü bir otobiyografisi çizilir, tarihleri yazılırdı.

Huzeyl kabilesi, Hz. Peygamber'in yanına geldi; Müslüman olmak istediklerini ancak kendilerine zinanın serbest olmasını istediler, bu istekleri kabul görmedi. Hassân onların bu çirkin isteklerini şiirinde alay konusu yaparak ebedileştirdi:

*Huzeyl istedi Allah'ın elçisinden fuhşa serbestiyet,
Sapıkça bir talepti isteği, yoktu zerre isabet.*

سَأَلَتْ هُزَيْلٌ رَسُولَ اللَّهِ فَاجْتَنَتْ
ضَلَّتْ هُزَيْلٌ بِمَا جَاءَتْ وَلَمْ تُصِيبْ⁶³

59 *Divânu Hassân b. Sâbit*, ss. 344-345; İhsân en-Nass, 274. Araçlar uzun boyu över, kısa boyu yerirdi. Bkz.: el-Muberrid, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezid, *el-Kâmil*, I-X, (thk. Muhammed Ahmed ed-Dâli), Muessese er-Risâle, Beyrut 1993, I, 123.

60 *Divânu Hassân b. Sâbit*, ss. 184-185; İhsân en-Nass, 275.

61 İbrahim Sarıçam, ss. 20-21.

62 Mustafa Sadık er-Râfi'i, *Târihu Âdâbi'l-Arab*, I-III, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1974, III, ss. 81-82; Cevâd Ali, IV, 410; Muhammed Abdulmun'im el-Hafacî, *el-Hayatu'l-Edebiyye fil-'Asri'l-Cahili*, Dâru'l-Cil, Beyrut 1992, 313.

63 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 61.

el-Muberrid'in "*el-Kâmil*" adlı eserinden öğrendiğimize göre bu olayın ce-reyan edişinden birkaç asır geçtikten sonra Huzeyl Kabilesinden birisi kabilesi ile övünmek istemiş, karşısındaki ona, "Allah'ın elçisinden size zinayı helal etmesini istediniz!" diyerek övünmesini kınamıştır.⁶⁴

Velid b. Mugîre (ö. m. 622), Hz. Muhammed'e peygamberlik görevi verilince bunu hazmedemedi ve Kur'an'da belirtildiği gibi⁶⁵ "Mekke ve Taif'in uluları dururken ona mı peygamberlik verilecek" diye inkâr yoluna gitti. Hassân b. Sâbit onun bu kibirliliğini boşa çıkarmak için Araplar arasında övülen değerlerden olan büyük kabilelerin ileri gelenlerinin çocukları olma, asil bir kabileye mensup olma değerlerini ondan soyutladı. Kendisinin Kureyş kabilesinden değil de Kinâne kabilesinin bir kolu olan Benü Şic'e ait olduğunu söyledi:

Doğurmadı sizi Benî Esed kavmine ait ulular,
Ne Husays (İbn Amr Ebû Sehm), ne Teym (İbn Murre)
ne de Amr (İbn Mahzûm)
Ne Adıyy b. Ka'b ki onların okları
Hint kılıçları gibidir, ne adı ne de paslı
Sen yürekliş bir demircinin kölesisin
Alçaklık ve zafiyetin olduğu Şic' halkından birisin
Şic' (Kabilesi)'de doğduğunuz oldu belli
Aynı doğduğu yerin açığa çıkması misali

ما ولدتكم فروم من بني أسد
ولا هُصَيْصٌ ولا ثَيْمٌ ولا عَمْرُ
ولا عَدِيٌّ بنُ كَعْبٍ إنَّ صَيْعَتَهَا
كالهُنْدَوَانِي لَا رِيثٌ وَلَا نَذْرُ
وَأَنْتَ عَبْدٌ لِقَيْنٍ لَا فُؤَادَ لَهُ
مِنْ آلِ شَيْجَعٍ هُنَاكَ اللَّوْمُ وَالْحَوْرُ
وَقَدْ تَبَيَّنَ فِي شَيْجَعٍ وَلَا ذَنْكُمُ
كَمَا تَبَيَّنَ أَنِّي يَطْلُعُ الْقَمَرُ⁶⁶

Hassân, Velid b. Mugîre için yazdığı başka hicviyelerinde onun, Arap olmayan ataya sahip, annesi Habeşli zenci, babası demirci olma özelliklerini tekrar etti:

Sak'ab, babanın babası, bir demirci
Bir şekilde asil fırkalar içine girdi adi.
Siyah Hubâşe (Velid b. Mugîre'nin annesi)'nin say soyunu
Her soylu ve saygıdeğere sual eyle sorunu.
el-Mugîre diye isimlendiriyorsunuz, bu zulümdür
Eski adı Deysem unutuluyor, bu ne yanlış hükümdür.

وَصَعَبٌ وَالذُّ لَا بَيْكَ قَيْنُ
لَيْتِمُ حَلٌّ فِي شَعْبِ الْأَرُومِ
وَبَطْنُ الْخَبَاشَةِ السُّودَاءِ عَدَدٌ
وَسَائِلُ كُلِّ ذِي حَسَبٍ كَرِيمِ
تُسَمُّونَ الْمُخَيَّرَةَ وَهُوَ ظَلَمٌ
وَيُنْسَى دَيْسَمُ الْإِسْمِ الْقَدِيمِ⁶⁷

Hassân Velid b. Mugîre'ye şöyle seslenmiştir:

Övünme! Eskiden ağır gelmişti sana
Benzerlikler Hâm oğullarına.

فَلَا تَفْخَرْ: وَقَدْ غَلَبَتْ قَدِيمَا
عَلَيْكَ مَشَابِةٌ مِنْ آلِ حَامِ⁶⁸

64 el-Muberrid, II, 627.

65 Zuhuf Suresi/43, 31.

66 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 199; Benü Şic', Kinâne Kabilesinin bir koludur. Kabile şeceresi şöyledir: Benü Şic' b. Âmir b. Leys b. Bekr b. Abdî Menat b. Huzeyme b. Mudrike b. İlyas b. Mudar b. Nizâr. Kelb Kabilesinin içinde de Benü Şic' adlı bir kol vardı. Bkz.: İbn Manzûr, VIII, 175; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Kabâilü'l-Arab el-Kadîme ve'l-Hadîse*, I-V, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1994, II, 582.

67 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 393, 394, 398. Velid b. Mugîre'ye Deysem b. Sak'ab denirdi. Sak'ab, Rum asıllı bir köle idi. Bkz. *Divânu Hassân b. Sâbit*, 393, dipnot (1).

68 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 395. Nuh'un oğlu Hâm'ın zencilerin atası kabul edilmesinden kinaye olarak söylemiştir. Bkz. *Divânu Hassân b. Sâbit*, 395, dipnot (3).

Hassân, Velid b. Mugîre'yi Kureyş kabilesinden soyutladıktan sonra onun-
runu incitmek için onu deve çobanı olarak vasıflandırmıştır:

*Sen, İbn Mugîre çobansın, güdersin deve,
Süt kabı iz bıraktırdı senin boynunda ipe.
Kureyş'in uluları sayıldığı vakit
Soyağacımız altında buluşur sürüyle it.*

وَأَنْتَ ابْنُ الْمُغِيرَةِ، عَبْدُ شَوْلٍ
قَدْ ائْتَبَ حَبْلَ عَاتِقِكَ الْوَطَابُ
إِذَا عَدَّ الْأَطْيَابُ مِنْ فَرَيْشٍ
تَلَاقَتْ دُونَ نَسَبِيكَ كِلَابٌ⁶⁹

Hassân b. Sâbit'in Velid b. Mugîre'ye yaptığı eleştirilerini burada aktar-
makla birlikte Velid b. Mugîre'nin bazı olumlu özelliklerine de işaret etmemiz
gerekir. Velid b. Mugîre, Cahiliye döneminde çeşitli meselelerde hükmü soru-
lan hâkimlerdendi. Rivayete göre Cahili dönemde hırsızın elinin kesilmesine
ilk hükmeden kişi Velid b. Mugîre, başka bir rivayette de Abdulmuttalib (ö.
m. 577)'di. Velid b. Mugîre Cahili dönemde verdiği hükümlerle insanların tak-
dirini kazanmış biri idi.⁷⁰ Ancak bu takdir edilme onu gurura sevk etti, iman
etmekten alıkoydu.

Hassân b. Sâbit Kureyş'in gururunu kırmak için, onların zenginlikten
kaynaklanan şatafatlarını nasıl ayaklar altına aldıklarını dile getirmiştir. Ca-
hili dönemde başa takılan sarık, giyilen elbiseler zenginlik ve sınıf belirtme
aracıydı. Zenginler, uzun geniş kumaştan sarıkları başlarına dolarlar, yerler-
de sürünecek kadar uzun elbiseler giyerlerdi. Elbisenin yerde sürünmesi,
övünme vesilesiydi. Buna mukabil fakirler üstlerini örtecek elbise bulamaz-
lardı.⁷¹ Hassân, Kureyş'in bu gururunu şöyle incitmiştir:

Onlardan her bir başı kestik,

Böbürlenerek elbisesini yerlerde sürüyen her lideri öldürdük.

فَقَتَلْنَا كُلَّ رَأْسٍ مِنْهُمْ
وَقَتَلْنَا كُلَّ جَحْجَاحٍ رَقْلٌ⁷²

Kureyş kabilesi, sıcak suyun içine un atıp karıştırır, lapa gibi biraz koyu-
laşınca ona hurmayı bandırarak yerlerdi.⁷³ Cahili dönemde Kureyş'in yaptığı
"sehîne" adını verdikleri bu yemekleri onların lakabı oldu ve bununla anılır-
lardı. Medine halkı Kureyş'i bu yiyecekleri ile ayıplardı. Hassân Uhut harbi
ile ilgili olarak inşad ettiği şiirinde kendi kabilesinin Hz. Peygamber'e yardı-
mını zikretti, Kureyş'i de "sehîne" lakabı ile seslenerek hicvetti:

Allah'ın elçisinin önünde onu yalnız bırakıp kaçmadılar

أَمَامَ رَسُولِ اللَّهِ لَا يَخْذُلُونَهُ

69 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 60-61.

70 Cevâd Ali, V, 649.

71 Cevâd Ali, V, 49.

72 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 287.

73 İbn Hişâm, III, 262, dipnot (1).

Onların Allah katından yardımcısı ve şefaâtçisi vardır لهم ناصرٌ من ربهم وشفيعٌ
Onlar vefalı oldular, ey Sehîne siz Rabbinizi inkâr ederken وفوا إذ كفرتم يا سخيين، بربكم
İsyân eden bir kulla itaat eden bir kul denk değildir ولا يستوي عبدٌ عصى ومطيع⁷⁴

Cahiliye döneminde köleler hayvanlarla aynı değerde görülürdü. Bu sebeple Araplardan birinin soyu içinde kölelikten gelme atası varsa, bu onun için büyük bir ar oluştururdu. Eğer o kişi kabilesi içinde önemli bir mevkide ise, karşı kabilelerin şairleri onun bu arını dile getirirlerdi. Hassân b. Sâbit hicretten sonra cereyan eden Mekkeli ve Medinelî şairlerin karşılıklı atışmalarında Mekke'nin ulularını köle ataya sahip olmaları ile çok ayıpladı. el-Hâris b. Hişâm b. el-Mugîre'yi (ö. 18/639), annesinin bir köle kızı olduğunu söyleyerek hicvetti. el-Hâris'in annesi Esmâ binti Muhribe binti 'Ukâb'dır; 'Ukâb, Benû Taglib Kabilesinin kölesiydi.

Sen değerli bir asla (cevhere) sahip olsaydın, gösterirdin لو كنت ضنءً كريمةً أبلتها
ona uygun cesaret
Ancak 'Ukab'ın oğlunun cevheri(nden ne olur)? حسنى، ولكن ضنءً بن عقاب⁷⁵
Kim verir ona kıymet

Başka bir şiirinde el-Hâris b. Hişâm'ın annesi için yine şöyle dedi:

Annenin soylu Arap atların asaletin bozan وأبان لو أمك أن أمك لم تكن
Bir yük katırı olması kötülüğünü etmekte ayan إلا لشرّ مفارب الأعراب⁷⁶

Hassân, el-Hâris b. Hişâm'ın de anne tarafından soyunu diline çok dolamıştır:

Teyzelerin var ya! Bilirsin hangi mevkide onlar! أخوات أمك قد علمت مكانها
Gerçeği ancak ve ancak akli olanlar anlar، والحق يقهه ذوو الألباب
el-Ferâfisa b. el-Ahvas'ın 'Ukâb'a ait أن الفرأفصة بن الأحوص عندة
Kızları annen için üzüntü ve keder varit. شجنٌ لأمك من بنات عقاب⁷⁷

Araplarda karga kötülük kuşu olarak kabul edilirdi. Dünyadaki her şeyden daha kötü sayarlardı. İbn Abbas karga ötüncü, “ اللهم لا طير إلا طيرك ولا خير -Allahım senin kaderinin dışında bir kader, senin hayrın dışında bir hayır, senin dışında bir ilah yoktur” derdi. Araplar otu ve suyu bol, verimli bir araziye konunca “kargası uçmayan bir araziye kondular” derlerdi. Karga (gurâb) isminden gurbet ve yabancılaşma anlamları da türetilmiştir.⁷⁸ Hassân karganın kötümserliği ile ilgili olarak şöyle demiştir:

74 Divânu Hassân b. Sâbit, 243.

75 Divânu Hassân b. Sâbit, 47.

76 Divânu Hassân b. Sâbit, 63.

77 Divânu Hassân b. Sâbit, 62.

78 Cevâd Ali, VI, ss. 791-793, 795.

Karganın sesinde yabancılıkları etti belirdi ayan beyan, وَيَبِّينَ فِي صَوْتِ الْغُرَابِ اغْتِرَابُهُمْ
Akşamleyin Mısır söğüdünün dalına konup عَشِيَّةً أَوْفَى عُصْنِ بَانِ فَطْرِيًّا⁷⁹
ötüşüyle coşturan⁷⁹

Hassân, Kureyş'in önde gelen bazı kişilerini anneleri sebebiyle hicvetmiştir. Ebû Sufyân b. el-Hâris'in annesi Sumeyye'nin kölelikten gelme olduğunu, Safvân b. Umeyye b. Halef el-Cumahî'nin annesinin ise Burcûmî olduğunu söyleyerek her ikisini nesebi sebebiyle ayıpladı.⁸⁰

Ebû Sufyân b. el-Hâris b. 'Abd'ı, Hâşimoğulları'na dışarıdan yamanmış bir kene gibi göstermiştir:

Kavimler bilirler ki Hâşimoğulları, لَقَدْ عَلِمَ الْأَقْوَامُ أَنَّ ابْنَ هَاشِمٍ
Filizleri olan daldır, bulunmaz tek aptalı. (hizmetçi) هُوَ الْعُصْنُ ذُو الْأَفْئَانِ لَا الْوَاحِدُ الْوَحِيدُ
Mahrumsun kavim içinde onlara aidiyetini gösteren وَمَا لَكَ فِيهِمْ مَخْتَبٌ يَعْرِفُونَهُ
bir özden, فَدُونَكَ فَالْصَّقِّ مِثْلًا مَا لَصِقَ الْفَرْدُ
Kenenin yapıştığı gibi kendinden altına yapış sen. وَإِنَّ سَنَامَ الْمَجْدِ مِنْ آلِ هَاشِمٍ
Benü binti Mahzûm'dur Benî Haşim içinde en şanlı ve en gözde, بَنُو بِنْتِ مَحْزُومٍ، وَوَالذَّكَ الْعَبْدُ
Senin baban ise onlar yanında zavallı bir köle وَمَا وَكَلْتِ أَفْنَاءَ زُهْرَةَ مِنْكُمْ
Efendi zuhur etmedi hiç Zühre'deki bir avludan كَرِيمًا، وَلَمْ يَقْرَبْ عَجَائِزَكَ الْمَجْدُ⁸¹
Yaşlılarınıza yaklaşmadı üstünlük ve şerefle şan.

Hassân, Mekke'li müşriklerin şairi Abdullah b. ez-Zibe'râ'nın da Kureyş'e mensubiyetini nefyetmiştir, hatta ten rengi ile zencilere benzediği için onu Arap olmaktan çıkarmış, Hâm'ın neslinden olduğunu söylemiştir:

Dikkat edin! Kusayy oğullarından olduğunu iddia etmek, أَلَا إِنَّ ادِّعَاءَ بَنِي قُصَيٍّ
Haramdır kendilerine olmayanlara mümasil ve denk. عَلَى مَنْ لَا يُنَاسِبُهُمْ حِرَامٌ
Kendilerinden olmadığımı kavimle övünme, onlar neyindir? فَلَا تَفْخَرُ بِقَوْمٍ لَسْتُ مِنْهُمْ
Senin kabilen asalet fukarası kötü bir hecindir. فَإِنَّ قَبِيلَكَ الْهَجْرُ لِلنَّامِ
Kureyş'in iyileri sayılsa rakam rakam إِذَا عُدَّ الْأَطْيَابُ مِنْ قَرِيْشٍ
Sizi utançlar içinde bırakır Hâm تَقَاعَدَكُمْ إِلَى الْمَخْرَآةِ حَامٌ
Bir soya bağlasanız da annenizdir; doğdunuz Kasâme'den, قَسَامَةٌ⁸² أَمْكُمْ إِنْ تَنَسَّبُوا هَا
Asil olanlar anılan soya tenezzül etmezler zaten. إِلَى نَسَبِ لِقَاتُفِهِ الْكِرَامِ⁸³

Hassân'ın hicivlerindeki bir diğer yergi konusu, bir kabileyi diğerine veya bir kolu diğer bir kola üstün tutmadır. Bu yergi tarzı Cahilî dönemin kabile-

79 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 28.

80 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 57, 150; İhsân en-Nass, 202.

81 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 148.

82 Kasâme, Kays b. Âmir el-Havlânî'ye ait zenci bir cariye idi, daha sonra 'Amr b. Husays'ın eşi oldu. Bkz. *Divânu Hassân b. Sâbit*, 397, dipnot (4).

83 *Divânu Hassân b. Sâbit*, ss. 396-397; İhsân en-Nass, 202.

sel yapısı içinde çok etkiliydi.⁸⁴ Hassân b. Sâbit Kureyşten olan İslâm düşmanlarını hicvederken bunların mensup oldukları kabile kolunu bir diğerine karşı alçaltıyordu. İbn ez-Zibe'râ'yı hicvederken Benû Zuhre, Benû Mahzûm gibi Kureyş'in diğer kollarını yüceltmiş, onun mensup olduğu Benû Sehm'i küçültmüştü:

Kusay'ın ileri gelenlerine mensup olmadın, ederim seni temin, 'فلمست إلى الذؤانب من فصي'
Övünmeye kalksan da Zuhre'nin şerefi ve saygınlığı içinde de *ولا في عز زهرة إذ تُسامي*
değilsin.

Ne içindesin Benû Amr'ın soyluluk ve asaletinin, *ولا في الفرع من أبناء عمرو*
Ne de saygıdeğer Mahzûm'un asaleti dâhilinde güzün. *ولا في فرع مخزوم الكرام⁸⁵*

Kabileselel övünme ve yermeye bir kabilenin başka bir kabileye yenilmesi şairler tarafından kullanılmıştır. Hassân b. Sâbit, Evs kabilesinin şairi Ebû Kays (ö. 1/623)'i hicvederken ona Evs kabilesinin el-Cisr harbinde Hazrec'e yenilgisini hatırlatmış ve şöyle demiştir:

Ezip un ufak eden, alev gibi birliğimiz sizi evlerinizde *فلمست لحاصن إن لم تُرُكْم*
etmedikçe ziyaret,

Ne namuslu olabilir annem ne de sahibe-i iffet. *خلال الدور مُشعلة طُومُن*
Birliğimizi görünce boyun eğer, ram olur aziz olanlar, *يدين لها العزير إذا رآها*
Kaçışır korkarak onlardan, yabancıardan orda kalanlar. *ويهرب من مخافتها القطين*
Aklar üşüşür bu savaşta saçına iri göğüslü bakirenin, *تشييب الناهذ العذراء فيها*
Korkusundan düşer, rahimlerde yatan cenin. *ويسقط من مخافتها الجنين⁸⁶*

Bu şiirde gördüğümüz bir diğer husus, Hassân'ın kahramanlıklarını sayı ile de ifade etmeye çalışmasıdır:

Bir kişiyi öldürdünüz bizden bin neferle, *قتلتم واحدا منا بألف*
Allah aşkına ne ilgisi var bunun apaçık bir zaferle. *فلا لله ذا الظفر المُبين*
Gerçek şu ki bininiz az gelir birimize, *وذلك أن النكم قليل*
Hatta ona iki yüz nefer etsen dahi ilave. *لواحدنا أجل أيضا ومين⁸⁷*

Buradaki rakamların benzeri Kur'ân-ı Kerim'de Müslüman savaşçılar için verilmiştir: "Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer sizden sabırlı yirmi (kişi) bulunursa, (onlar) iki yüz kâfire galip gelirler. Eğer sizden yüz (kişi) olursa kâfir olanlardan bine galip gelir. Çünkü onlar kavraması olmayan bir millettir."⁸⁸

84 İhsân en-Nass, ss. 209-210.

85 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 395; İhsân en-Nass, ss. 209-210.

86 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 416; İhsân en-Nass, 158.

87 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 417.

88 Enfal-Suresi/8, 65.

Arap kabile hayatında savaştan kaçmak utanç verici durumlardan biriydi. el-Hâris b. Hişâm b. Mugîre (ö. H. 15), Ebû Cehil'in kardeşi ve Kureyş'in eşrafındandı. Bedir Savaşının kızıştığı bir vakitte atına binip savaştan kaçtı.⁸⁹ Hassân onun bu kaçışını hicvetmiştir:

Hâris! Muteber bir tutum değilken, kötü alıştın kaçmaya يا حار قد عولت غير معول
fellik fellik,
Savaş anında, soy sop ile övünülecek bir demde ve saatte, عند الهياج وساعة الأحساب
üstelik.
Binmiştin, ön ayakları seri olana, إذ تمطى سرح اليندين نجيبه
Kalçaları hafif ve hızla yol alana. مرطى الجراء خفيفة الأقراب
Ardında kavmin bıraktın savaşırken tozda dumanda, والقوم خلفك قد تركت قتالهم
*Kurtulma ümidiyle, vaktin kaçış vakti olmadığı zamanda.*⁹⁰ ترجو النجاء فليس حين ذهاب

el-Hâris b. Hişâm'ın savaştan kaçışını başka bir şiirinde tekrar etmiştir:

Hasımlarıyla savaşır halde dostlarını bıraktı yalnız, ترك الأجابة أن يقاتل دونهم
Ağızına gem vurulu bir atla canın kurtardı vefâsız ونجى براس طيمرة ولجام⁹¹

Cahilî dönemde savaştan kaçmak çok yerildiği gibi savaşı sevmeme, savaşçı olmama da yergi konusu olmuştur. Hassân, şair en-Necâsi'nin kabilesine mensup el-Hâris b. Ka'b el-Mucâşi'i ve arkadaşlarını hicvederken, onların harp ehli olmadıklarını, sadece fırın etrafında oturup yemek yediklerini söylemiş ve ayıplamıştır:

İyi bilin, düşmana korkusuzca saldıranlar son sürat giden ألا طبعان إلا فرسان عادية
süvarilerdir,
Sanmayın bu hal tandır fırınlarının etrafında geçirmenizden إلا تجسؤكم حول الثنائير⁹²
eserdir.

Arap kabile geleneğinde kabile reisi savaşta en önde gider, onun yanında kabilenin cesur ve güçlü bir yiğidi kabile sancağını taşırdı; sancaktar ölecek olursa kabileden başka bir yiğit sancağı alırdı. Sancağın yere düşmesi kabilenin yenilgisi olurdu.⁹³ Hassân, Uhut savaşında sancaktarlarının ölmesi üzerine sancaklarını Suvâb adlı kölelerine tutturarak Abdudaroğullarını hicvetmiştir:

Sancakla övündünüz, ne kötü, ne iğrenç bir iftihadır, فخرتم باللواء وشرفه
Zira Suvâb'a bırakılan sancak gurur değil, olsa olsa ardır. لواء حين رد إلى صواب
Hakkındaki iftiharınızı anadan bir köleye kıldınız mahsus, جعلتم فخركم فيه لعنب

89 el-Hâris, Hassân'ın hicvi üzerine, savaştan kaçışını mazur gösteren şiirini inşad etti ki bu şiiri savaştan kaçışı mazur gösteren en iyi şiir kabul edilir. Bunun için bkz. İbn Hişâm, III, 18-19; Cevâd Ali, IX, 714-715.

90 İbn Hişâm, III, 18-19; *Divânu Hassân b. Sâbit*, 46.

91 İbn Hişâm, III, ss. 17-18; *Divânu Hassân b. Sâbit*, 346.

92 *Divânu Hassân b. Sâbit*, s. 201; Cevâd Ali, VII, 574.

93 Cevâd Ali, IV, 345.

Tozlu toprağa ayak basandan daha kötü, daha hali meyas. من الأم من يطأ عثر الثراب
(Tozlu toprağa ayak basmayı, izlerin hemen silineceğinden kinaye olarak söylemiştir.)⁹⁴

Mekke'de Habeş kökenli olup hizmet işlerini yapan birçok insan vardı. Bunlara "ehâbiş" denmekteydi.⁹⁵ Müşrikler, Müslümanlarla savaşlarda bunları Medine'ye getirerek savaştırdılar. Hassân, müşriklerin, nesepsiz olarak kabul etmiş oldukları bu Habeşlileri savaşta kullanmasını ayıplamış, "ehâbiş"e şöyle seslenmiştir:

Ey siz Ehâbiş! Nesepsiz olduğunuz halde bir araya geldiniz، انتم أحابيش! جُمِعْتُمْ بلا نسب
*Küfre öncü, tuğyan ehlinin aldattığı kimselersiniz siz. أئمة الكفر غرَّتكم طواعيها*⁹⁶

Cahili Araplar, hür ve soylu bir Arabın elinin emeği ile çalışarak geçimini sağlamasını veya bir meslekle uğraşiyor olmasını hor görürlerdi.⁹⁷ Zira mesleklerle meşgul olanların çoğunun malı mülkü yoktu. Bu tür sanatlarla genelde köleler, Arap olmayanlar meşguldü. Başkasının getirdiği işi çok az bir ücretle yapar bununla geçinirlerdi.⁹⁸ Demirci, marangoz, kasap, debbağ, terzi gibi meslek erbabı ile evliliği ar sayarlardı.⁹⁹ Kureyş'in bazı büyük aileleri içinde her ne kadar kendileri çalışmasalar da bu sanatlarla uğraşanları vardı. Velid b. el-Mugire kasap ve demirci, Âs b. Hişâm (Ebû Cehil'in kardeşi) da demirciydi. Habbâb b. el-Eret, Âs b. Vâil (ö. 622) adına demircilik yapardı. Habbâb b. el-Eret'in yaptığı kılıçlar çok meşhurdu.¹⁰⁰ Toplum içinde sanat erbabına bu yaklaşım sebebiyle Hassân b. Sâbit, el-Âs b. Hişâm b. el-Mugire'yi demircinin oğlu olmakla ayıplamıştır:

Ey demircinin oğulları! Kavminizle övüneceğinize keşke بني القين! هَلَا إِذْ فخرْتُمْ برِّعْتُمْ
Övünseydiniz İbn Cundu'un kapısının yanında duran فخرْتُمْ بكيير عند باب ابن جندع
körükle.

Babanız onu yaptı, etmeden önce evini inşa، بَنَاهُ أبوكم قبل بُنيان داره
Fakir bir demircinin adını gizledikleri bir zamanda، بحرْس، فأخفوا ذكْرَ قَيْنٍ مُدْفَعٍ
Körüğün külünü attılar ki aranızda bilinir bu sizin، والفقوا رماد الكيبر يُعرفُ وسَطَكم
*Yanıma, alçak ve kötülük yuvası size ait bir meclisin. لدى مجلس منكم، لنيم ومفجع*¹⁰¹

Buna karşılık olarak Umeyye b. Halef el-Huzâ'î, Hassân'ı "babasının kendi yanlarında demircilik yaptığını" söyleyerek hicvetmiştir.¹⁰²

94 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 62.

95 Cevâd Ali, *el-Mufassal*, IV, 118.

96 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 424.

97 el-Hafaci, 37.

98 Cevâd Ali, VII, 506.

99 Cevâd Ali, VII, 543.

100 Cevâd Ali, IV, 125; VII, 555.

101 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 254.

102 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 227.

Hassân ve Cahilî şairler hicivlerinde “lu'm, leim” kelimelerini çok kullanmışlardır. “Leim” cimri, alçak-adi ruhlu, kötü bir asla sahip anlamlarını barındırmaktadır.¹⁰³ Araplara olumlu anlamda bunun zıddı olarak “kerim” sıfatını kullanıyorlardı.¹⁰⁴ Cahilî dönem ahlâkına göre bir insan bir şey vaad edince onu yapması gerekirdi. Zira kerim denen insanın bir özelliği de ahde vefa idi. Araplar “vaade hilaf, vaadi yerine getirmeme sefih, alçak (leim) insanların ahlâkıdır” derlerdi.¹⁰⁵ Bu sıfat Hassân'ın şiirlerinde bir insan için cimrilik, aç gözlülük, bayağılık, adilik, onursuzluk, soysuzluk, kötülük içinde yetişme gibi kötü sıfatlara delalet etti.

Hassân bu anlamda Mezhic kabilesini leim sıfatıyla hicvetmiştir:

*Kötülük (lu'm) Mezhic'te kendine bir ev yaptı,
Mezhic'in üzerine üşüştü, çörelendi ve yattı.
Mezhic şeref ve azaletten sahip olduklarını bir getirse araya,
Tavşan dahi ağır bulmaz, yüklesen taşır, saymaz angarya*

بنى اللؤم بيتا على مذحج
فكان على مذحج ثرثبا
ولو جمعت ما حوت مذحج
من المجد ما اتقل الأرنبا¹⁰⁶

Cahilî dönemde tavşan ve tilki bir kişiyi kötülecek için kullanılan sembol-lerdendi.¹⁰⁷

Sekîf kabilesini hicvederken onları, babaları leim, soyları ne Arap olduğu belli ne de acem olduğu belli biri olarak tanımlamış ve bu şiirin devamında onları tilki olarak adlandırmıştır:

*Babanız geçmişteki babaların en leimidir,
Siz tam ona benziyorsunuz, desem yeridir.
Maad öğrenmiştir ki sizler leimlik timsali
Siz ne saf Arapsınız ne de mevali.*

أبوكم اللؤم الآباء قديما
وأنتم متشبهوه على مثال
مثال اللؤم، قد علمت معدا
فليسوا بالصريخ ولا الموالى¹⁰⁸

Hassân b. Sâbit, el-Mugîre b. Şu'be'yi hicvederken onun şahsında “lu'm”un resmini de çizmiştir:

*“Ayıplanma” olgusu için bir nesep farz edilse şayet,
Olurdu Sakif'ten, çirkin yüzlü, şaşı bir gudubet.*

لو أن اللؤم يُنسب كان عبدا
قبيح الوجه أعور من تقيف¹⁰⁹

103 el-Cevheri, V, 2025; İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, I-VI, (thk. Abdüsselâm Muhammed Harûn), Dâru'l-Cil, Beyrut 1991, V, 226; Cevâd Ali, V, 68.

104 el-Cevheri, V, 2025; İbn Fâris, V, 226; İbn Manzûr, XII, 530; İhsân en-Nass, 206.

105 Cevâd Ali, VI, 821.

106 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 56. Mezhic Yemen asıllı kabile koludur. Soyağacı: Mezhic b. Yehâbir b. Mâlik b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe'dir. Bkz. *Divânu Hassân b. Sâbit*, 56, dipnot (*).

107 Cevâd Ali, VI, 798.

108 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 323.

109 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 260.

Hassân hicivlerinde, vefa, akraba ve komşuyu kollama üzerinde çok durmuştur. Hevâzin kabilesi'ni hicvederken onları insan değil bir canavar gibi tasvir etmiştir:

Hevâzin'in eşraf ve avamına bildir, şöyle haklarındaki yorum:

*Ben onları hicvetmiyorum, onlarda olanı söylüyorum.
Öyle bir kabile ki en saygını canlıların en pespayesi,
En vefalı en ihanet edeni komşuya, bırak herkesi.
Şehirde yaşayanların en kötüsü, şehirlisi,
Bedevisi, Arap bedevilerinin en şerlisi.
Kemikleri çürür de toprak altında olanların medfün,
Eskimez utançları, yüzleri kızarmaz bir sürü mel'unun.
Yiyeceklerinin kötülüğünden dolayı sanki ağızlarındaki
her diş,
Avcı kuşların turnaklarına benzer, uçları köreltilmiş.*

أبلغ هوازنَ أعلاها و أسفلها

أَنْ لَسْتُ هَاجِبِهَا إِلَّا بِمَا فِيهَا
قَبِيلَةَ الْأُمِّ الْأَحْيَاءِ أَكْرَمُهَا
وَأَعْدَى النَّاسِ بِالْجَبْرِانِ وَأَفِيهَا
وَشَرُّ مَنْ يَخْضُرُ الْأَمْصَارَ حَاضِرُهَا
وَشَرُّ بَادِيَةِ الْأَعْرَابِ بَادِيهَا
تَبَلَّى عِظَامُهُمْ إِمَّا هُمْ ذَفُونَا
تَحْتَ التَّرَابِ وَلَا تَبَلَّى مَخَارِيهَا
كَأَنَّ أَسْنَانَهُمْ مِنْ خَبَثِ طَعْمِهِمْ

أطفارُ خاتِنَةٍ كَلَّتْ مَوَاسِيهَا¹¹⁰

Eslem isminde bir kabile reisini komşusunu gözetmemesinden dolayı hicvetmiştir:

*Bilmekte ki adı Eslem, o aşağılık köpek,
Komşusunu evinde açlık öldürecek.*

قَد عَلِمْتُ أَسْلَمَ الْأَنْزَالَ أَنْ لَهَا
جَارًا سَيَقْتُلُهُ فِي دَارِهِ الْجُوعَ¹¹¹

Araplarda emanet bir ahd olarak değerlendirilir ve bunu için tanrıları şahit tutarlardı.¹¹² Emanete ihanet büyük bir ardı. Bu sebeple Hassân b. Sâbit Kureys'in ileri gelen müşriklerini komşunun zimmetine ihanet etmeleri ile çok hicvetmiştir. Hâris b. 'Avf b. Ebî Hârise el-Murri'ye şöyle demiştir:

*Ey Hâris! Sizden komşusunun zimmetine kim ihanet eder?
Zira Muhammed ihanet etmedi, etmedi zimmetin heder.
İhanet ederseniz, ihanet sizin karakterinizin bir parçası
zaten,*

*İhanet Sahberin (ağaç) köklerinde biter, oraya dayanır
köken.*

*Murri'ye mensup birinin emaneti, onunla nerede karşı
karşıya kalırsan*

*Cam gibidir, çatlağı yapışmaz tutamaz onu hiçbir
yapışkan*

يَا حَارِ مَنْ يَغْدُرُ بِذِمَّةِ جَارِهِ
مَنْكُمُ فَإِنَّ مُحَمَّدًا لَمْ يَغْدُرْ
إِنْ تَغْدُرُوا فَالْغَدْرُ مِنْكُمْ شَيْمَةٌ

وَالْغَدْرُ يُنْبِتُ فِي أَصُولِ السَّخْبَرِ¹¹³

وَأَمَانَةُ الْمُرِّيِّ حَيْثُ لَقِيْتَهُ
مِثْلَ الرَّجُلِ جَاجَةٍ صَدَّعَهَا لَمْ يُجْبِرْ¹¹⁴

110 *Divânu Hassân b. Sâbit*, ss. 426-427; İhsân en-Nass, 205.

111 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 252.

112 Cevâd Ali, V, 624.

113 Sahber, uzayınca başı ve dalları aşağıya doğru eğilen, Huzeyl kabilesinin arazilerinde yetişen bir ağaç türüydü. Benû Cafer b. Kilâb, "es-Sahber sülalesi" diye isimlenirdi. Sahber ağacı, deşşimeceli anlamda ihanet anlamına da kullanılırdı. Sahberin ihanet ile özdeşleştirilmesi, uzayınca ağacın başının ve dallarının aşağıya doğru eğilmesi, dikliğini ve düzgünlüğünü kaybetmesi sebebiyleydi. Hiciv anlamında birinin sahberine benzetilmesi, onun vefasının bu ağaç gibi eğilip büküldüğü, bir hal üzerine kalmadığı anlamını taşırdı. Bkz. İbn Manzûr, IV, s. 354.

114 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 198.

Hz. Osman'ın evini isyancılar muhasara etmek için Benû'n-Neccâr'dan birinin evini kullandılar. Hassân kavminin bu duruma müsaade etmelerini kınamaş ve Hz. Osman'a ihanet ettiklerini söylemiştir:

Benû Amr b. 'Avf neyrini yerine getirdi, أوفت بنو عمرو بن عوف نذرَها
Benu en-Neccâr ihanetle kirlendi ki iğrenç bir kirdi. وتلوئتُ غدرا بنو النجار¹¹⁵

Hassân b. Sâbit şiirlerinde cimrilik ve ikiyüzlülüğü çok yermiştir:

Cimriliği ar olarak gördüğümü bilmez misin? ألم تعلمي أني أرى البخل سبَّه
İkiyüzlü ve değişip durandan nefret ettiğimi وأبغضُ ذا اللونين والمتكلا
Canım bir şeyden bir kere yüzünü çevirdiği saat, إذا انصرفت نفسي عن الشيء مرة
Sonsuza dek ona dönmem, vermem asla ona kıymet فلست إليه آخر الدهر مقبلا¹¹⁶

Benû Selim'in cimriliğini hicvederken şöyle demiştir:

Onlara misafir olmak istersen evlerinin etrafında إذا ضيقتهم ألفت حول بيوتهم
bulursun bekler,
Evlerinde kendilerine ait yüksek sesle havlayan كلابا لها في الدار عالٍ هريها¹¹⁷
köpekler.

Cahili geleneklere göre kadınlarla oturup onlarla sohbet etmek ayıptı ve mertliğe tersti. Bunun yanında bir erkeğin süslenmesi de çok ayıp bir şeydi. Hassân, Evs kabilesinin şairi Kays b. el-Hatîm (ö. h. 620)'i hicvederken onu erkekler için ayıp sayılan bu iki kusurla ayıpladı:

Evs savaşı tattı ve kovulup püskürtüldü neticede, فقد ذافنت الأوس القتال وطردت
Sen (Kays b. el-Hatîm, Evs'in şairi) saçağın altındasın وأنت لدى الكنان كل مطرد
her hengamede
Toy (latif) hurilerle kapı diplerinde aşk sohbetleri et فناع لدى الأبواب حورا نواعما
Güzel gözlerine sürme çek, artsın onlarda letafet. وكحل مآيقك الحسان بآئمه¹¹⁸

Cahili dönemde kadınların aklı kıt kabul edilirdi. Hassân, Benî Selim b. Mansûr'u hicvederken bunu kullanmıştır:

Kadın aklı ve şerli, kötü bir töre onlara ait onulmaz لها عقل يسوان وشر شريعة
bir marazdır,
Nimetlerinden bir şey istenince cömertlikleri نرور نداها حينئذى بخرها¹¹⁹
yok denecek kadar azdır.

115 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 170.

116 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 332.

117 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 189.

118 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 124; İhsân en-Nass, 156.

119 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 189.

Arap kabile geleneğinde anne-babanın Arap olmaması veya birinin Arap olmaması, özellikle zenci olmasının hicve konu olduğunu belirtmiştik. Arap olmayan anne veya babadan birinin kanını taşıyan bu insanlara "hecin" derlerdi ve bunları "kırmızı renkli" diye adlandırırlandı.¹²⁰ Bu geleneğe göre hiciv konusu olan bir diğer husus kısırlıktı. Kısırlığı uğursuzluk içinde değerlendirirlerdi.¹²¹ Hassân, Sa'd b. Ebi Serh'i bu yönlerle hicvetmiştir:

Vallahi bilmiyorum ve öğrenmek için soruyorum والله ما أدري وإني لسائل:
Muhâne -ki çocuklarının anneleri bir babaları farklı- mi أم سعدُ مهانة¹²²، ذات الخيف، الأم أم سعدُ
*daha leim Sa'd mı yoksa?*¹²² *daha leim Sa'd mı yoksa?*¹²²

Bir köle midir koyu kırmızı renkli hecin? أعبدُ هجينَ أحمرُ اللون فاقعُ
Saçları kısa ve kıvrıkcık boyun damarları gergin مؤثرُ علباء القفا، قَطَطُ جَعْدُ
Ebû Serh kısırdı, çocuğu olmadı onun asla, وكان أبو سرح عقيما فلم يكن
Muhaldir ona mensubiyetin çağırılman ona ait adla. له ولدٌ حتى دُعيت له بعد¹²³

Cahilî Arap şiirinde hiciv, karşı tarafa sövme veya ar ve namuslarını dile dolamak için müstehcenliğin işlendiği bir şiir konusu değildi. Hiciv kabile değerleri işlenerek yapılırdı. Değerleri işlemeyip sadece sövme, şairin karşı tarafa karşı bir aczinin ifadesiydi.¹²⁴ Durum böyle olmakla birlikte Hassân az da olsa ırzları yaralayacak şiirler inşad etmiştir. Özellikle Hind binti 'Utbe (ö. 14/635) ile ilgili olarak ırzını yaralayacak şiirler inşad etmiş, ancak İbn İshak'ın belirttiğine göre¹²⁵ bu tür şiirleri kaynaklara pek geçmemiştir. Hassân'ın ırzları yaralayacak şiirleri inşad etme sebebi, müşrik şairlerin, Müslüman şairlerin ve Hz. Peygamber'in eşlerine dil uzatmalarına dayanır. Hassân hoş olmasa da onlara kendi dilleri ile cevap vermeye çalışmıştır. Benû'l-Mugîre'nin anneleri için söylemiş olduğu şu şiir edebî seviye yönünden çok düşüktür:

Alıkoysaydınız ya annenizi utanç verici şeylerden هلا منعتم من المخزاة أمكم
Dar geçitte Amr b. Yahmûm ('Amr b. Hammeme ed- عند الثنية من عمرو بن يحموم
Devs)'la iken,

Onu bıraktınız temiz olmaktan çıktı أسلمتموها فباتت غَيْرَ طَاهِرَةٍ
Er suyu dizlerinde bir mum (akıntısı) gibi aktı. ماء الرجال على الفخذين كالموم¹²⁶

Hassân, 'Amr b. el-'Âs b. Vâil'in annesi en-Nâbîga (ö. m. 604 civarı)'ya şöyle töhmette bulunur:

120 Cevâd Ali, IV, 390.

121 Cevâd Ali, IV, 634.

122 Muhâne, Sa'd b. Ebi Serh'in annesidir. Eşinin adı da Muhane idi. Bkz. *Divânu Hassân b. Sâbit*, 138., dipnot (2).

123 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 138.

124 Mustafa Sadık er-Râfi'i, III, ss. 81-82.

125 İbn Hişâm, III, 93.

126 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 400; İhsân en-Nass, 216. Divânında ikinci beyit geçmemektedir.

Bir şereflinin yanında yolunu sapıtan annen hakkında düşünürsün nice!
Cezîme (el-Mustalik b. Sa'd b. Huzâ'a)'ye gitti, ikisinin ayak izlerini örtünce
Üç kişi oldular, Mîlhan (Huzâ'a kabilesinden bir köle) ona sarılmış olarak,
Cehûn Dağının yanında ne bıktılar ne de sakinleştiler öyle kalarak.

إلى جَنِيمةَ لَمَّا عَقَتِ الأَثَرَا
 ظَلَتُ ثَلَاثَا وِ مِلْحَانُ مَعَانِشَقَهَا
 عِنْدَ الحَجْوَنِ فَمَا مَلَا وِ مَا فُقِرَا

Bu şiiri Hassân şöyle bitirmiştir:

Nebi (AS) ve Hak'kan sözü gadaba geliyor olmasa
Ne kadınınzı bırakırdım sizin ne de erkeğinizi nadasa.

لَوْلَا النَّبِيُّ وَقَوْلُ الحَقِّ مَغْضَبَةً
 لَمَّا تَرَكْتُ لَكُمْ أُنثَى وَلَا نَكَرَا¹²⁷

Cahili dönemde zina ve fuhuş yaygındı. Hür ve soylu kadınlar için zina isnadı büyük bir hakaret kabul edilirdi; ancak erkekler bunu kendilerine ayıp görmez, hatta bunu erkeklik alameti görür ve birbirlerine karşı övünürlerdi. Çünkü onlara göre bu adamlığın tezahürlerinden biriydi.¹²⁸ Hassân, Hind'in Uhut savaşına gidişini tasvir ederken babası, amcası ve oğlunu Bedir harbinde savaş meydanında bıraktığı hâlde yine ne yüzle aynı mekânlara gittiğini sormuş ve sonunda ona şu isnatta bulunmuştur:

Yaşlı cariyeler onun doğurduğunu iddia ettiler
Zinadan olan küçük bir çocuğu, ifşa ettiler.

زَعَمَ الوَالِدُ أَنَهَا وَلَدَتْ
 وِلْدَا صَغِيرَا كَانَ مِنْ عَهْرَا¹²⁹

Araplarda bir kimsenin namusuna, annesine sövülmesi intikam almayı gerektiren bir durumdu. Bu sebeple Hassân, Mahreme b. el-Muttalib ve Ebû Sayfiyy b. Hişâm'ı annelerine sövüldüğünde sövene cevap vermeyip geri kaçtıklarını söyleyerek ayıplamıştır:

Annelerine sövseler, yüklenmek yerine geri kaçarlar,
Hızlıca, ne dedikleri anlaşılmasızın, hem etmezler ar.

إِذَا شَتَمُوا بِأَمِّهِمْ تَوَلَّوْا
 سِرَاعَا مَا يُبَيِّنُ لَهُمْ كَلَامَا¹³⁰

Hassân hicivlerinde iman, cennet ve cehennem, ahiret hayatı gibi İslâmın ortaya koyduğu temaları müşrikler için pek kullanmamıştır. Bununla birlikte münafıkları, Müslümanlara zarar verenleri ve Yahudileri yererken Kur'an'ı Kerim'in literatür ve anlamlarından yararlanmıştı. Hubeyb (ö. 4/625)'i şehit eden Huzeyl kabilesini dinden nasibi olmamaları, ahit ve zimmetlerine ihanet etmeleri ile hicvetmiştir:

Hayır, vallahi bilmez Huzeyl nam oymak
Zemzem suyu saf mı yoksa bulanık mı elhak.

فَلَا وَاللَّهِ مَا تَدْرِي هَذِيلُ
 أَمْحَضُ مَاءَ زَمْزَمَ أَمْ مَشُوبُ

127 Divânu Hassân b. Sâbit, ss. 212-213.

128 Cevâd Ali, V, 144.

129 Divânu Hassân b. Sâbit, 217.

130 Divânu Hassân b. Sâbit, 402.

Onlar Umre yapıp haccetseler, dokunup Haceru'l-Esved'e   وما لهم ان اعثروا وحجوا
Safa ile Merve arasında sa'y yapsalar da bunlarda nasip   من الحجرين والمسعى نصيب¹³¹
nerde!

Yahudileri Kur'an'ın üslup ve anlamı ile hicvetmiştir:

Onlar kendilerine kitap verilip kaybedenlerdir ancak,   هم اوتوا الكتاب فضيعوه
Onlar Tevrat'tan habersiz (Ona karşı âmâ), olmuşlardır helak   فهم عمي من التوراة بوز
Kur'an'ı inkâr ettiniz, durdunuz karşı cephede dik   كفرتم بالقرآن وقد أتيتهم
Oysa bildirmişti size uyarıcının söylediğini tasdik.   بصدق الذي قال النذير¹³²

Benû Ka'b kabilesine mensup olan ed-Dehhâk b. Sâbit münafıklıkla it-
ham olunuyor, Yahudileri sevdiği söyleniyordu. Hassân onun için şöyle hiciv-
de bulundu:

Seversin de Hicaz Yahudileriyle dinlerini, hatta eşek   أتحب يهدان الحجاز وديهم
ciğerini,   كبد الجمار ولا تحب محمدا¹³³
Sevmezsin ve istemezsin Muhammed'i ve onun   getirdiklerini.

c) Şehir Hayatına Mahsus Değerler:

Yukarıda aktardığımız bu değerlerle bedevî ve şehir şairlerinin hepsi
övünmüştür. Bu değerlerin yanında şehir şairlerinin zikrettiği şehir zevki ve
anlayışını içeren birtakım değerler de vardır. Özellikle İslâmın gelmesi ile ye-
ni bir boyut kazanan şehir hayatı ile birlikte insanlar arasında yeni değerler,
bedevî hayatta alışık olunmayan bir takım anlayışlar ortaya çıkmaya başla-
dı. Kişinin fiziki şekli, giydiği elbiseler, kirliliği ve yaydığı kokusu gibi kusur-
lar hiciv konusu olmaya başladı. Bir şehir insanı ve şairi olan Hassân b. Sâ-
bit de bu değerleri şiirinde işledi.

Hz. Peygamber'in hicret ettiği sıralarda Medine'de yerleşik bir hayat ya-
şanmaktaydı. Medine'de iki katlı evler yaygındı. Hz. Peygamber'in Medine'ye
hicretinde misafir olduğu Ebû Eyyub el-Ensârî (ö 52/672)'nin evi iki katlıydı.
Hz. Peygamber birinci katta, Ebû Eyyub el-Ensârî ise ikinci katta kaldı. Me-
dine'nin ileri gelenlerinin kalın duvarlardan oluşan "atame-utum" adı verilen
evleri vardı. Bunlar kale gibi evler olup çoğu zaman iki katlı bazen üç katlı
olurdu. Medine halkı tehlike anında bu kalın duvarlı olan evlerine sığınır-
lardı.¹³⁴ Medine'de Yahudiler başta olmak üzere bazı Araplar refah içinde yaşı-
yorlardı. Medine halkı eğlenmeyi severdi. Cahili dönemde Medine'de şarkı

131 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 58.

132 *Divânu Hassân b. Sâbit*, ss. 181-182.

133 İbn Hişâm, II, ss. 525-526; *Divânu Hassân b. Sâbit*, 137.

134 *Cevâd Ahî*, V, ss. 17-18; VIII, 9; el-Hafacî, 37.

söyleme yaygındı. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinde kadınların onu şarkılar söyleyerek ve defler çalarak karşıladığı bilinmektedir.¹³⁵ İslâmî dönemde Hassân b. Sâbit bu utum denilen büyük bir evde yaşamıştır. Hassân bir şiirinde oğluna bıraktığı miras malı ilgili olarak şöyle demiştir:

Ubeyd'e bildir ki ben ona bıraktım

Babanın oğluna bıraktığının en iyisinden.

Ev geniştir, hurmalar sıra sıradır,

Kadınlar, işlemeli kaftanları gibi ipek keten karışımı

kumaşlarının eteklerini sürüyerek yürüyorlar.

أَبْلَغُ عَيْبَادَا بَاتِي قَدْ تَرَكْتُ لَهُ

مِنْ خَيْرِ مَا يَتْرُكُ الْآبَاءُ لِلْوَلَدِ

الدَّارُ وَاسِعَةٌ وَالتَّخْلُ شَارِعَةٌ

وَالْبَيْضُ يَرْقُلُنَ فِي السَّيِّئِ كَالزَّرْدِ¹³⁶

Bu keten türü elbisenin o devirde zenginlik ve böbürlenme aracı olduğu anlaşılmaktadır. Zira Hassân başka bir şiirinde Kureyştin bir kişiyi hicvederken ona "Giydiğinde ketenle iftihar mı ediyorsun?" demektedir.¹³⁷

Hassân kendi evlerini şöyle tasvir etti:

Onlara gelirsen evlerinin etrafında bulursun

Misk kokusunu, etrafa saçılmış safran kırpıntılarını

Minderlerin kıvrımları üstünde atılı halde görürsün

Terlikleri, ayakkabıları, katlanmış kadın elbiselerini

Endamı ipek kumaşla sarmalanmış küpeli bir hizmetçi koşar

İpeğin yanları yırtmaçlı

وَإِنْ جَنَّتْهُمُ الْفَيْتُ حَوْلَ بَيْوتِهِمْ

مِنَ الْمِسْكِ وَالْجَادِي فَتَيْبًا مُبَدَّدًا

وَوَثْرَى فَوْقَ أَثْنَاءِ الزَّرَابِي سَاقِطًا

يَعَالًا وَقَسُوبًا وَرَبِطًا مُعْضَدًا

وَذَا نَطْفٍ يَسْعَى مُلْصَقٌ حَذَاهُ

بِدِيَابِجَةٍ تَكْفَأُهَا قَدْ تَقَدَّدَا¹³⁸

Benü Sehm'den bir grubu hicvederken onları korkak, düşüncesiz, eli yü-zü bakımlı olmayan, nezaketten habersiz kaba ve şuursuz insanlar olarak vasıflandırmıştır:

Vallahi Kureyş'in tümü içinde yoktur bir fert

Bunlar kadar yaşlı korkak, düşüncesiz ve nâmert

Kulaklarının içi ve kaşları daha kılı, saçları kel, ağzı

bozuk

Hint hurmasını ovalar el âlem içinde maymun gibi, yazık.

Zurvalar, uğursuzdur, misafirleri mahrum tamtakır,

Misafir oldukları akşam onları ayla baş başa bırakır

وَاللَّهِ مَا فِي قَرِيْشٍ كَلَّهَا نَفْرٌ

أَكْثَرُ شَيْخًا جَبَانًا¹³⁹ فَاحْشَا غَمْرًا

أَزْبٌ أَصْلَعٌ سَيْسِيرًا لَهُ ذَائِبٌ

كَالْقَرْدِ يَعْجَمُ وَسَطَ الْمَجْلِسِ الْحُمْرَا

هُذْرٌ مَسَانِمٌ مَحْرُومٌ ثَوْبِهِمْ

إِذَا تَرَوَّحَ مِنْهُمْ رُودَ الْقَمَرِ¹⁴⁰

Araplar deve, sığır, koyun, keçiye nimet derlerdi¹⁴¹ Bedevî Araplar keçi yetiştirirlerdi. Muzeyne kabilesi de keçi yetiştirirdi. Hassân b. Sâbit kabileyi keçi yetiştirmeleri ve keçi ile şöhrat olmalarını kusurlu, adı bir iş olarak görmüş ve eleştirmiştir:

135 Şevki Dayf, *eş-Şi'ru ve'l-Ginâ fi'l-Medine ve Mekke li Asri Beni Umeyye*, Dâru'l-Meârif, Kahire 1976, 40.

136 *Divânü Hassân b. Sâbit*, ss. 108-109.

137 *Divânü Hassân b. Sâbit*, 179.

138 *Divânü Hassân b. Sâbit*, 136; İhsân en-Nass, 167.

139 Cahilî Araplarda korkaklık ayıplanan karakterlerdendir. Korkağa kadın gözüyle hatta onlardan daha aşağı seviyeden bakılırdı. Bkz. Cevâd Ali, IV, 601.

140 *Divânü Hassân b. Sâbit*, 211; İhsân en-Nass, 213.

141 Cevâd Ali, VII, 111.

Yanlarında keçiyi görsen sanırsın ki at,
Aralarında keçi daha asil durur, hatta.

تَرَى التَّيْسَ عِنْدَهُمْ كَالجَوَادِ
بِل التَّيْسِ وَسَطَهُمْ أَنْتَجِبُ¹⁴²

Cuzâm kabilesini de buna benzer bir kusurla ayıplamıştır:

Koyunları yavrulayınca birbirlerine seslenirler
Koyunun altındaki oğlak mı çocuk mu? Bilelim derler.

إِذَا مَا سَأْتَهُمْ وَلَدَتْ تَنَادَوْا
أَجْدِي تُخْتِ شَاتِكَ أَمْ غَلَامٌ¹⁴³

Hassân, Huzeyl kabilesini komşusunu yiyecek kadar vahşi olarak vasıflandırdıktan sonra onların kişiliklerini keçi ile mukayese etmiştir:

Öyle bir kavim ki, hepsi komşuyu yemeyi birbirlerine
eder vasiyet,

قَوْمٌ تَوَاصَوْا بِأَكْلِ الْجَارِ كُلِّهِمْ

Adam olarak en iyileri ile keçi birbirlerine benzerler
nihayet.

فَخَيْرُهُمْ رَجُلًا وَالتَّيْسُ مِثْلَانِ

İki taşaklı keçi konuşacak olsa ortalarında
İçlerinde şeref ve mevki sahibi olurdu o anda.

لَوْ يَنْطِقُ التَّيْسُ ذُو الْخُصْيَيْنِ وَسَطَهُمْ
لَكَانَ ذَا شَرَفٍ فِيهِمْ وَذَا شَانٍ¹⁴⁴

Hassân Ebû İhâb b. Aziz'i keçiye benzetmiştir:

Senin adı baban kavmin en pespayesi bir canavardı.
Teke baban meme kanalı dar¹⁴⁵ (cimri) bir davardı.
Melun, kovulmuş, hakir biriydi hem zelil
Bu hakirlik namını azizlik payesiyle ettiler tebdil.

أَنَّ أَبَاكَ الرَّذْلَ كَانَ لَصِيفْرَةَ
وَكَانَ أَبُوكَ التَّيْسَ شَاءَ عَزُوزًا
وَكَانَ ذَلِيلًا مِنْ طَرِيدٍ مُلْعَنٍ
قَسَمُوهُ نَ بَعْدَ الدَّلِيلِ عَزِيرِ¹⁴⁶

Çölde su azdı, bu yüzden suyu çok iktisatlı kullanırlardı. Suyu zaruret olmadıkça içmezlerdi. Çok yıkanmazlardı, hatta yıkanmamak adetti. Bu da vücutlarının çok pislenmesine ve kokmasına sebep olurdu. Şehirde yaşayıp fakir olanlar için de aynı şey geçerli idi. Evlerinde yıkanacak yerleri, suları olmazdı.¹⁴⁷ Hassân bir şehir insanı olarak insanların pis kokular yaymasını hiciv konusu yapmıştır, Benû'l-Hamas'ı şöyle hicvetmiştir:

İnsan içine çıktıklarında tenlerinin kokusu sanki
Yağmur ıslattığındaki köpeklerin kokusu, inan ki.
Hâm'in evlatlarına gelince, bulamazsın onlar gibisin hiç,
Omuzlarına saç dökülen değersiz keçiler hariç.

كَأَنَّ رِيحَهُمْ فِي النَّاسِ إِذْ يَرْرُزُوا
رِيحَ الْكَلَابِ إِذَا مَا بَلَّهَا الْمَطَرُ
أَوْلَادُ حَامٍ فَلَنْ تَلْقَى لَهُمْ شَيْئًا
إِلَّا التَّيْسَ عَلَى أَكْتَاغِهَا الشَّعْرُ¹⁴⁸

142 Divânu Hassân b. Sâbit, 64.

143 Divânu Hassân b. Sâbit, 400; İhsân en-Nass, 207.

144 Divânu Hassân b. Sâbit, 415.

145 Araçlar "azûz" kelimesini, meme kanalları dar, sütü olup veremeyen koyun ve keçi için kullanırlardı. Bundan Hınaye olarak çok mal olduğu halde cimri olan biri için "filânun şâtun 'azûzun: filanca meme kanalları dar koyundur" derlerdi. Bkz.: İbn Manzûr, V, 377.

146 Divânu Hassân b. Sâbit, 218.

147 Cevâd Ali, V, 32.

148 Divânu Hassân b. Sâbit, 214; İhsân en-Nass, 213.

Hassân buna benzer hicvi Benû 'Adiy b. Ka'b'e de yönelmiştir:

Allah'ın nimetlerini azalttığı alçak bir kavim,
Binenin (deveye) ardına saçılmış deve dışkıları gibi leim.
İnsanların içine çıktıklarında kokuları sanki
Yağmur ıslattığı zaman ki tuvalet kokusu, inan ki.

قَوْمٌ لِنَاكُمْ أَقْلُ اللَّهِ خَيْرٌ لَهُمْ
كَمَا تَنَاقَرُ خَلْفَ الرَّكَّابِ الْبَعْرُ
كَأَنَّ رِيحَهُمْ فِي النَّاسِ إِذْ خَرَجُوا
رِيحُ الْجِشَاشِ إِذَا مَا بَلَّهَا الْمَطَرُ¹⁴⁹

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Cahilî dönem bedevî şiirinde insanlar, kabile değerleri, gelenek ve göreneklere gibi manevî değerlerle hicvedilir, bedensel kusurları hicve konu olmazdı. Şehir hayatı ile birlikte Hassân'ın şiirlerinde fiziki kusurlar hiciv için kullanıldı. Ebû'l-Buhturî b. Hâşim el-Esdî'yi şan-şeref ve fiziki kusurla ayıplamıştır:

Ne doğdu güneş ki namı kendinin şems-i nehâr,
Ey eli kesğin oğlu ne de etti sende bir şerefi izhâr
Bulutudur baban insanların en sefîli mevkice,
Sende karar kıldı kötülük olduğun her mecliste.
Nice kavmin utancını silse de ilerleyen zaman
Yarın da baki kalacak kötülüğün senin bî-gümân.

وما طلعت شمسُ النهار ولا بدتْ
عليك بمجد يا ابن مقطوعة اليد
أبوك لقيط، الأم الناس مؤضعا
تبئى عليك اللؤم في كل مشهد
إذا الدهر عَفَّ في تقادم عهده
على عار قوم كان لؤمك في غد¹⁵⁰

Hassân bazı hicivlerinde, kişiyi alaya alma, milleti ona güldürme maksadıyla bazı benzetmeleri kullanmıştır. el-Hâris b. Ka'b el-Mucâşî'i ile ilgili hicvinde bu durumu görmekteyiz:

Uzun ve iri cüsseli olmasında bir kavmin ne vardır
kınanacak!
İri değil mi katırların bedeni, uzun değil rüyası kuşun,
el-hak.
Bırakın böbürlenerek edalı yürümeyi, normal yürüyün
Adamlar sert mizaçlı, adam gibidirler, iyi düşünün.
Altında kovuk bulunan ağaç gibisiniz sanki sizler
Kovuğunda tozu dumana katan kasırga yelleri eser.

لا عيب بالقوم من طول ولا عظم
جسم البغال و أخلام العصافير
ذروا التخاجز و امشوا مشية سحجا
إن الرجال نؤو عصب و تذكير
كانكم خشب جوف أسافل
مئقب فيه أرواح الأعاصير¹⁵¹

Bazı insanları isim veya soyadlarının çağrıştırdığı anlamlarla hicvetmiştir. Benû el-Avvâm b. Huveylid'i "el-avm" kelimesinin yüzmeye anlamına gelmesi sebebiyle hicvetmiştir:

el-'Avvâm bana boşuna sövmedi, sebebi şudur:
O, denizde balığın kardeşi, timsahların komşusudur.

ما سئتي العوام إلا لأنه
أخو سمك في البحر جار التماسح¹⁵²

149 Divânu Hassân b. Sâbit, 213.

150 Divânu Hassân b. Sâbit, 146.

151 Divânu Hassân b. Sâbit, 201; İhsân en-Nass, 215.

152 Divânu Hassân b. Sâbit, 81.

Hassân İslâm sonrası Medine'ye çeşitli kavimlerden göçlerin gelmesini eleştirmiş, bunların yaşam tarzlarını, şehir kültürü ile bağdaştıramamıştır:

*Yabancılar çoğaldı, eriştiler yüksek kıymet ve kadre,
Furey'a oğlu'nun ise adı sarı silindi, kaldı biçare.
'Amk'dan Muzeyne Kabilesi geldi atmak için beni
sıkıntılar içine*

*Boyunlarınızda tabaklanmamış deri kayış varken,
uzak ol Muzeyne! (Boyunlarındaki kayışla onları
köpeklere benzetmiştir)*

امسى الخلايبسُ قد عزوا وقد كثروا
وابنُ الفريضة امسى بيبضة البلد
جاءت مزيئة من عمق لئخرجني

أخسى مزيين وفي أعناكم قندي¹⁵³

Hassân'ın aşk şiirleri fazla olmasa da, bazı şiirlerinde flört ettiği, sevdiği kadınların adlarını zikretmiş bunları birkaç beyit içinde tasvir etmiştir. Bu kadınlardan birisi Evs kabilesinden Amre binti es-Sâmit b. Hâlid b. Attiye'dir. Hassân ile Amre birbirlerini sevmişlerdi, evlendiler. Ancak günün birinde Amre Hassân'ın dayılarını çeşitli kusurlarla ayıpladı; İslâm öncesi Evs ve Hazrec kabileleri arasında cereyan eden savaşlardan geriye kalan kinle olacak ki, ona karşı kendi kabilesi Evs ile övündü. Dayılarını ve kabilesini çok seven Hassân buna tahammül edemedi, Amre'yi boşadı. Daha sonra, Amre'ye sevgisini açıkladığı, dayılarının ve kabilesi Hazrec'in kabilesel değerlerle iyiliklerini, güzel fiillerini zikrettiği uzun bir kaside inşad etti.¹⁵⁴ Amre ile ilgili başka bir kasidesinde onun kendisini nasıl beğendiğini dile döktü ve onu şöyle tasvir etti:

*Bir gün (kadınların içinden) ona hitap ederek dedi ki
Kalçaları dolgun, taze, endamı cüsseli kız,
Yakışıklılık, mertlik ya da
Erkeklerin ince düşüncesi, ortada, bu bana yeter.*

قالت له يوما تخاطبها
ففع الحقيبة عادة الصليب
أما الوسامة والمروءة أو
رأي الرجال فقد بدأ، حسني¹⁵⁵

Hassân'ın kadınlarla ilgili tasvirlerinde öne çıkan kadın tipi şehirlidir:

*Şa'sâ'ya aşk duyarak, Şa'sâ ki ince ruhlı bir cariye,
İnce belli, ne güçsüzlük var onda, ne de bir şey kır diye.
Şa'sâ'yı bırak onun sevgisi azdı zira,
Vuslatının kötüsü az olandır âşıklara.*

وَجِدَا بشعَاء إذ شعَاء بهِ كَنَّة
هَيْفَاء لَا دَنْسَ فِيهَا وَلَا خَوْرَ
دَع عَنكَ شَعَاءَ إذ كَانَتْ مَوْذَّهَا
نَزْرًا و شَرُّ وصال الواصل للزَّر¹⁵⁶

Başka bir şiirinde şehir kadını şöyle tasvir etmiştir:

*Ey kavmim öldürebilir mi benim gibi birin?
Bir kimse ki belı ince, ince kemikli ve canından bezgin
Kokular sürünmekle uzanıp yatmak tek tasası,
Dizili üzerinde gümüş ve inci takılar, sözün hülasası.*

يا لقومي هل يقبل المرء مثلي
واهن البطش والعظام سؤوم
همها العطر والفراش ويعلوها
لجین ولؤلؤ منظوم¹⁵⁷

153 Divânu Hassân b. Sâbit, 107.

154 Divânu Hassân b. Sâbit, ss. 190-193.

155 Divânu Hassân b. Sâbit, ss. 37-38.

156 Divânu Hassân b. Sâbit, ss. 184-185.

157 Divânu Hassân b. Sâbit, 363; İhsân en-Nass, 276.

Hassân bu kadın tasvirleri yanında Cahili toplumda pek bilinmeyen veya bilinse bile şiir konusu olmayan¹⁵⁸ kadınlara benzeme ve onlar gibi davranmayı, hicvettiği kişiler için kullandı. Benû Mugire b. Abdullah için şöyle dedi:

Kureyş şan ve şerefi yok etti, zira siz
Kırtan fahişenin yürüdüğü gibi yürümektesiniz.
Bilin ki siz arta kalan bir kavimsiniz, Lut'tan
Kadınsılığınız parmakla gösteriliyor, muşârun bi'l-benân.

ذهبت قريشُ بالعلاء وأنتم
تمشون ممشيَ المومسات الخرع
أنتم ببقية قوم لوط فاعلموا
وإلى خيانتكم يُشارُ بإصبع¹⁵⁹

Aynı şekilde el-Hâris b. Hişâm'a da bu tür yakıştırmada bulundu:

Artık anladım ki daha kötüsün sen
Fahişenin kötü fiilini yapan ve karga gibi
sek sek yürüyenden.

لجمعتُ أنك أنت الأمُ من مشى
في فحش مومسةٍ وزوكِ غراب¹⁶⁰

Hassân bazı kasidelerinde içki içme ve içki için para harcama ile övünmüştür. Bu Cahili şairlerin şiirlerinde yaygındır, zira onlara göre içki içme erkeklığın ve cömertliğin bir sembolüdür.¹⁶¹ Buraya örnek olarak aldığımız beyitlerden ilkini Mekke'nin fethi öncesi Ebû Sufyân b. el-Hâris'i hicvedip Hz. Peygamber'i methettiği kasidesi içinde zikretmiştir. İkinci örnek, Şam'da Gas-sâni meliklerinin yanında misafir iken inşad ettiği kasidesinde geçmektedir. Üçüncü örneğin yer aldığı kasidenin inşad edilmiş tarihi hakkında bir bilgiye rastlayamadık. Hassân içkiyi şöyle tasvir etmiştir

Bizi krallar ve aslanlara döndürür içeriz de şarabı,
Bizi ahkoymaz düşmanla karşılaşmaktan,
haram kılar kaçınmayı.

ونشربُها فنترُكنا ملوكا
وأسدا ما يُنهئُها اللقاء¹⁶²

Hassân bir şehir şairi olarak içki adabına da değinmiştir:

"Kadehten kaldırıp kafanı ayılaydın" diyor Şa'sâ
"Varlıklı çok zengin biri olurdun, olurdu remzin şaşaa".
Baylırım nedimânın sohbetine ağırırken tanyeri,
Şakiyan gece musahibinin sesinin hiçbir şeyle
ölçülmez değeri.
Ne onurun zedelerim hemdemim olan nedimin,
Ne de çekinir yârenim, sarhoş olursam,
kazasından elimin.

تقول شعطاء لو نفيق من الكاس
لألفيتُ مثرى العدد
أهوي حديثَ النَّدمان في فلق الصُّبوح
وصوتِ المسامير الفرد
لا أخدشُ الخدشَ بالنديم ولا
بخشى جليسي إذا انتشيت يدي¹⁶³

158 İhsân en-Nass, 207.

159 Divânu Hassân b. Sâbit, 253; İhsân en-Nass, s. 208.

160 Divânu Hassân b. Sâbit, 62.

161 Bu hususla ilgili olarak Hassân'ın başından geçen olay ve şiiri için bkz. Divânu Hassân b. Sâbit, 135.

162 Divânu Hassân b. Sâbit, 14.

163 Divânu Hassân b. Sâbit, 114.

Hikmet ve öğüt bağlamında söylediği bir şiirinde içki ile ilgili olarak şöyle demiştir:

*İçkiye bağımlı olma, ölçülü al
Başın sağlıklı olur, ağrımaz.*

والشرب لا يُدِينُ وَخَذَ مَعْرُوفَهُ
نُصْنِجَ صَحِيحِ الرَّأْسِ لَا تَتَصَدَّعُ¹⁶⁴

Sonuç olarak; çalışmamızın amacı doğrultusunda yukarıya aktardığımız bu örnekler, şiirlerin yazıldığı dönemde Arap kabileleri arasında kabile değerleri ve kültürünün canlı bir şekilde yaşandığına tanıklık etmektedir. Gerçi Hassân b. Sâbit bu şiirlerinin çoğunu henüz Müslüman olmamış insanlar veya kabileler için söylemişti; ancak bunlar gerek müşrikler gerekse Müslümanlar arasında yankısını buluyordu. Müşrikler için psikolojik yıkım, Müslümanlar için ise moral oluyordu. Bu bakış açısı bize şunu da göstermektedir: Henüz İslâm toplumu inandıkları yeni dinin değerlerini hazmedip yeni bir değerler sistemi oluşturamamıştı. O halde bu erken dönemde bir İslâm kültürünün varlığından bahsedemeyiz. Mutlak bir inanç ve itaat vardı ancak henüz bunun kültürel boyutu ve tezahürleri yoktu diyebilmemiz mümkündür.

Hassân b. Sâbit'in şiirlerinde anlamlar kabile değerleri ve Cahilî kültürden beslenmiştir. Şiirlerinin geneline baktığımız zaman bu değerler sistemi ve kültürünün neredeyse eksiksiz bir biçimde canlandırıldığını görmekteyiz. Diğer Cahilî dönem şairlerini ve şiirlerini göz ardı etmek istesek, Hassân'ın şiirlerinden bu dönemi tanımamız mümkündür. O halde Hassân'ın toplumunun hafızası olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Şehir şairi olarak bize aktardıkları yaşadığı yerleşik hayatın tezahürleridir. Bunun dışında şehir hayatına hâkim olan yapının kabile değerleri ve kültürü olduğu aşikârdır.

Hassân b. Sâbit'in şiirinde geçen bazı İslâmî terimler tamamen Kur'ân'ı Kerim'den alınmıştır. Hassân bunları olduğu gibi şiirinde zikretmiş, bunlara kendinden yeni bir şeyler katmamıştır. Dolayısıyla bunlar bize yeni dinin o zamanın algılanış biçimini sunmaktan uzaktır; kanaatimce şair bu alanda kendisini henüz yeterli görmemiş ve böyle bir şeye girişmemiştir.